

KOŚCIÓŁ PW. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO W OSTRYMKOLE

DOKUMENTACJA BADAŃ KONSERWATORSKICH WYBRANYCH OBIEKTÓW WYPOSAŻENIA

IZABELA JOANNA ŚWIĘTOCHOWSKA

GRZEGORZ ŚWIĘTOCHOWSKI

Izabela J. Świętochowska
mgr sztuki
konserwator malarstwa
i rzeźby polichromowanej
14-100 Ostróda, ul. Stępowskiego 21/16
tel. +48-89 646 70 52, mob. +48 500 563 793

GRZEGORZ ŚWIĘTOCHOWSKI
KONSERWATOR I MUZEALNIK
DYPLOM UMK 1466

OSTRÓDA, MARZEC - KWIECIEŃ 2024 R.

DZIEŁO KONSERWATORSKIE I DOKUMENTACJA CHRONIONE PRAWEM AUTORSKIM

SPIS TREŚCI DOKUMENTACJI BADAŃ KONSERWATORSKICH

1.0. INFORMACJA O ZABYTKU I DOKUMENTACJI.....	2
2.0. HISTORIA MIEJSCA I ZABYTKÓW	3
3.0. OPIS INWENTARYZACYJNY	7
3.1. OŁTARZ	7
3.2. KRUCYFIKS Z BELKI TĘCZOWEJ	8
3.3. TABLICA KOMEMORATYWNA	9
3.4. PARA ŚWIECZNIKÓW	10
4.0. OPIS BADAŃ	11
5.0. PODSUMOWANIE BADAŃ. WNIOSKI KONSERWATORSKIE	12
6.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH.....	16
7.0. ZAŁĄCZNIKI.....	22
7.1. STRATYGRAFIA	22
7.2. MATERIAŁ ILUSTRACYJNY	33
7.3. BADANIA TECHNOLOGICZNE.....	95

1.0. INFORMACJA O ZABYTKU I DOKUMENTACJI

Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Ostrymkole:

OŁTARZ - 1683
KRUCYFIKS Z BELKI TĘCZOWEJ - 1700 (1839?)
TABLICA KOMEMORATYWNA - 1700 (1708?)
PARA ŚWIECZNIKÓW - 1934

Lokalizacja: Ostryków, gm. Prostki, pow. ełcki, woj. warmińsko-mazurskie / nr ewidencyjny działki: 280504_2.0029.31

Status ochrony konserwatorskiej: wpis do rejestru zabytków ruchomych pod nr:

86 i 87 – decyzje WKZ w Białymstoku z dn. 25.07.1968 r. - ołtarz i krucyfiks z ołtarza;
nr 36 – decyzja WKZ w Suwałkach z dnia 05.05.1986 r. – figury MB Bolesna. Św. Jan Ew., św. Piotr, św. Paweł, krucyfiks z belki tęczowej;
B-257 - decyzja WKZ w Suwałkach z dnia 14.09.1971 r.- ołtarz, krucyfiks z belki tęczowej.

Właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Św. Antoniego z Padwy, ul. 1 Maja 53a, 19-335 Prostki

Czas trwania badań: luty – marzec 2024 r.

Rodzaje badań i autorzy: Izabela Joanna Świętochowska – badania in situ, badania laboratoryjne
Grzegorz Świętochowski - kwerendy

Miejsce i data wykonania dokumentacji: Toruń – Ostróda, marzec – kwiecień 2024 r.

Miejsca przechowywania dokumentacji:

Egzemplarz nr 1: Parafia Rzymskokatolicka Św. Antoniego z Padwy, ul. 1 Maja 53a, 19-335 Prostki

Egzemplarz nr 2: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie – Delegatura w Ełku, ul. A. Mickiewicza 11, 18-300 Ełk

Egzemplarz nr 3: Izabela i Grzegorz Świętochowscy, ul. T. Stępowskiego 21 / 16, 14-100 Ostróda

2.0. HISTORIA MIEJSCA I ZABYTKÓW

Wieś Ostrykół - niem. *Ostrokollen*, od 1938 *Scharfenrade*, wzmiankowana po raz pierwszy w rejestrach podatkowych z 1522 r., jako *Prostke Melkienn*. Liczyła wówczas 40 łanów, z których zasiedlonych było tylko 17. Wieś, już pod nazwą Ostrokollen, ponownie lokowano na prawie chełmińskim na mocy przywileju z roku 1538, którym książę Albrecht Hohenzollern nadał w użytkowanie sołtysowi z Prostek Daćbogowi i mieszkańcom wsi owe 40 łanów. Z tych trzy otrzymał zasadzca, cztery pleban i dodatkowo dwie, z których dochód przeznaczano na utrzymanie kościoła. W tym samym roku ustanowiono parafię i wybudowano kościół, przy którym niebawem powstała szkoła i biblioteka. Majątek parafii powiększył się w roku 1552, kiedy to Lenart Chocznowski – miejscowy proboszcz dokupił pięć włók lasu.

Po bitwie pod Prostkami, w roku 1656 wieś łącznie z kościołem i znajdującą się tam biblioteką, została doszczętnie spalona przez zagon tatarski, posiłkujący korpus hetmana Wincentego Gosiewskiego. Zginęło wówczas 95 parafian, a w jasyr uprowadzono aż 1326.

Miejscowość, która względnie prosperowała jeszcze w wieku XIX, uzyskując nawet status miasteczka, w ostatnich dekadach XIX w. traciła znaczenie na rzecz pobliskich Prostek, gdzie wybudowano dworzec i węzeł przeładunkowy dla powstałej w latach 1868 - 1870 linii kolejowej Białystok – Grajewo – Ełk – Królewiec.

Parafia w Ostrymkole przestała istnieć na początku XX w., kiedy formalnie została zlikwidowana i włączona do parafii w Prostkach. Po roku 1945 przejęty przez społeczność wyznania katolickiego, stał się kościołem filialnym kanonicznie erygowanej w roku 1962 parafii Św. Antoniego z Padwy w Prostkach.

Obecny kościół w Ostrymkole jest tą samą budowlą, którą w roku 1667 postawiono na zgliszczach pierwszej świątyni.

Budynek kościoła, jego wnętrze i wyposażenie było kilkakrotnie restaurowane. Pierwsze udokumentowane prace zakończono w październiku 1839 r. W 1876 do korpusu dobudowano zakrystię, a w 1933 roku całą budowlę odrestaurowano. Ostatnie prace prowadzono na początku lat 90-tych XX i w 2009 r. W roku 2018 rozpoczęto remont organów – prospektu i instrumentu.

Na przestrzeni lat wnętrze stopniowo wyposażano. W roku z 1683 postawiono ołtarz, a w roku 1690 ambonę. Na belce tęczowej, około 1700 roku, umieszczono krucyfiks. Z tego samego czasu pochodzą: meluzyna – wiszący świecznik w formie głowy jelenia (1700 r.) i tablica z inskrypcją poświęconą dziejom miejscowej parafii ewangelickiej (1708 r.) - oba obiekty związane z osobą miejscowego pastora Sebastiana Fedorowicza, w latach 1730-1734 rektora szkoły w Ełku. Sztuka figuratywna reprezentowana jest ponadto przez dwie figury tzw. „aniołów chrzcielnych”, z wieków XVII i XVIII i reprezentujących dwa odmienne typy przedstawień. W 1799 r. zakupiono organy. W roku 1937 dla kościoła wykonano parę świeczników, które zawieszono pod stropem nawy.

BIBLIOGRAFIA

Białyński Grzegorz, *Kolonizacja „Wielkiej Puszczy” (do 1568 roku) – starostwa piskie, elckie, straduńskie, zelkowskie i węgorzowskie (węgorzewskie)*, Olsztyn 2002.

Boetticher Adolf, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*. H. 6, *Die Bau- und Kunstdenkmäler in Masuren*, Königsberg 1896.

Darmochwał Tomasz, Rumiński Marek Jacek, *Warmia. Mazury*, Białystok 1998.

Dehio Georg / Ernst Gall, *-Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler*, München 1952.

Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler West- und Ostpreußen, bearbeitet von M. Antoni, München 1993.

Guzewicz Wojciech: *Kościół i parafia ziemi elckiej* / Wojciech Guzewicz. – Elk : Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2008. – S. 136-140.

Harnoch Agaton, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1890.

Hubatsch Walther, *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 2, Göttingen 1968.

Jasiński Grzegorz, *Zmiany w sieci parafialnej Kościoła ewangelickiego na Mazurach w XIX wieku*. Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 2001

Kawecki Jan, Roman Bolesław, *Elk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970.

Mazury. Słownik stronniczy, ilustrowany, red. Waldemar Mierzwa, Dąbrówno 2008.

Orłowicz Mieczysław, *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii z 85 ilustracjami w tekście*, Lwów -Warszawa 1923.

Rzempoluch Andrzej, *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1992.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Tom XII (str. 733 – hasło Ostrykół), Warszawa, 1888 r.

Ulbrich Anton, *Geschichte der Bildhauerkunst in Ostpreußen: vom Ausgang des 16. bis in die 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts* (Band 2): Vom Ende des 17. bis in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts, Königsberg 1929.

ARCHIWALIA

OLTARZ GŁÓWNY - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA CHRYSZTUS UKRZYŻOWANY- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA CHRYSZTUS ZMARTWYCHWSTAŁY - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA MATKA BOSKA BOLESNA- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. JAN EW- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. PIOTR- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. PAWEŁ- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

KRUCYFIKS - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

OLTARZ GŁÓWNY - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1983. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA MATKA BOSKA / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. JAN / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA KRUCYFIKS / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. PIOTR / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA ŚW. PAWEŁ / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA CHRYSZTUS ZMARTWYCHWSTAŁY / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA KRUCYFIKS - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

RZEŻBA PELIKAN / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1994. AZ WUOZ Olsztyn

J.A. Trochimowicz, *Dokumentacja konserwatorska z prac przy rzeźbach ołtarzowych z kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Ostrymkole*, Augustów 1993 r. (mps), AZ WUOZ Olsztyn Delegatura w Ełku.

IKONOGRAFIA

Widok wnętrza w kierunku wschodnim około 1895 r. Boetticher Adolf, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*. H. 6, *Die Bau- und Kunstdenkmäler in Masuren*, Königsberg 1896., s. 81.

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok w stronę ołtarza z chóru muzycznego. 1901/1915. Aut. nn, Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060243

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Ołtarz. 1930. aut. Wunsch, Carl, Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060245

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok w stronę chóru muzycznego. 1938. Aut. Zink, Herbert. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060246

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok w stronę chóru muzycznego. 1930. Aut. Zelinsky, Bruno. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060247

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Wnętrze. Krucyfiks na belce tęczowej. 1938. Aut. Zink, Herbert. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060249

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Wnętrze. Krucyfiks na belce tęczowej. 1938. Aut. Zink, Herbert. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 060250

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Wnętrze. Widok w stronę ołtarza. 1930. Aut. Zelinsky, Bruno. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych (zbiór publiczny), nr inwentarzowy 099724

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Fotografia wykonana po 1934 r. Wg. autora hasła w latach 1938 -1942. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 5395.

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Poczta. Wg. autora hasła w obiegu w latach 1935 -1942. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 20237.

Ostrykół. Kościół ewangelicki. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Fotografia z roku 1935. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 37291.

3.0. OPIS INWENTARYZACYJNY

3.1. OŁTARZ

OPIS

Przez większość badaczy datowany na rok 1683¹. Ustawiony w prezbiterium. Barokowy – reprezentuje cechy stylowe typowe dla manieryzmu. Nastawa wykonana z drewna lipowego (partie rzeźb i dekoracji snycerskiej) oraz iglastego (pozostałe elementy z wyjątkiem mensy, która jest murowana i otynkowana oraz wtórnie obłożona tkaniną). Elementy nastawy malowane monochromatycznie, z elementami złożonymi: dekoracją snycerską zbudowaną z ornamentu małżowinowo-chrząstkowego i nakładkami w formie profilowanych listew. Reprezentuje typ ołtarzy architektonicznych, przyściennych. Osiowy, z predellą, retabulum, zwieńczeniem i dwiema parami uszaków. Ustawiony na prostopadłościennym mensie, z antepedium. Predella w formie skrzyni z profilowanymi cokołem i gzymsem oraz z parą wysuniętych przed lico podstaw pod kolumny, na której dekoracje snycerskie z motywami kartuszy i masek. Predella stanowi rodzaj podestu dla dwukondygnacyjnego retabulum. Na poziomie pierwszej kondygnacji w partii centralnej prostokątne pole, ujęte w płaskiej zamkniętej odcinkowo ramie z przedstawieniem grupy rzeźbiarskiej *Ukrzyżowanie* na tle malowanego pejzażu (Jerozolima?). Grupę tworzą: Krzyż z rozpiętym na nim ciałem Zbawiciela, pod którym umieszczono figury Maryi i św. Jana. Z obu stron pole centralne flankowane parami kolumn z kręconymi trzonami i kapitelami w porządku korynckim oraz parą płaskorzeźbionych uszaków zbudowanych z ornamentu chrząstkowo - małżowinowego. Pary kolumn tworzą podpory dla belkowania z profilem w partii dolnej i rozbudowanym gzymsem wieńczącym. Ustawiono na nim aediculę z parą podobnych kolumn, belkowaniem i łukiem przerwany, które stanowią ramę dla grupy rzeźbiarskiej „Chrystus Zmartwychwstały”. Wystrój tej kondygnacji nastawy uzupełniają figury świętych: Piotra i Pawła oraz para uszaków zbudowanych z ornamentu małżowinowo-chrząstkowego. Zwieńczeniem nastawy jest pełnoplastyczne przedstawienie siedzącego na gnieździe pelikana, który karmi troje piskląt krwią z rany na piersiach. Powierzchnia ołtarza monochromatyczna – ciemnoszafirowa. Rzeźby pełnoplastyczne polichromowane, z naturalistycznie opracowaną karnacją – w obu przedstawieniach Chrystusa, Marii, św. Jana i masek w partii predelli. Dekoracje snycerskie złożone po krawędziach form ornamentu, z partiami tła w kolorze przełamanej bieli.

Nastawa od strony tylnej wsparta konstrukcją wzmacniającą jej statykę. Jest to krzyż zbudowany z fazowanych belek sosnowych, na których wycięte inskrypcje – na lewej poziomej pisana wersalikami: „*Jacob Taigo Zimmerpolier*”; na prawej, częściowo nieczytelna, majuskułą: „C. PETZINA ENT(...)PREIEUR” Między inskrypcjami:

¹ Na rok 1680 wskazuje Hubatsch W. – Tamże. str. 125

OCTOB./1839. Na odwrociu retabulum liczne zapiski ołówkiem, z których treści nie zidentyfikowano – część może odnosić się do prac wykonanych przy zabytku.

STAN ZACHOWANIA

Struktura drewna naruszona i osłabiona, miejscowo w stanie krytycznym. Powodem głównym jest aktywność drewnojadów. Widoczne liczne otwory wylotowe i kupki pyłu drzewnego z odchodami. Osłabienie konstrukcji skutkować może utratą stabilności, mimo podjętych na początku XIX w. działań zaradczych, jakimi było wprowadzenie od strony odwrocia ołtarza ww. konstrukcji wsporczej. Widoczne rozwarstwienia i szczeliny między poszczególnymi elementami. Powierzchnia ołtarza jest silnie zabrudzona. Głównie zabrudzenia smoliste i warstwy kurzu. Liczne miejscowe spękania i ubytki formy snycerki. Widoczne miejscowe odspojenia gruntów i warstwy malarskiej od drewnianego podłoża. Powierzchnia warstwy malarskiej z miejscowo występującymi zaśleplonymi i pociemniałymi werniksami. Widoczne miejscowe zadrapania i uszkodzenia mechaniczne.

Ołtarz poddany był zabiegom renowacyjnym. Oprócz napraw stolarskich, wykonano prace przy partii licowej ołtarza, podczas których w znacznym stopniu usunięto warstwy oryginalne – tak końcowe (wierzchnie) jak i grunty. W następnych latach działania ograniczały się tylko do prac renowacyjnych, które przede wszystkim polegały na jego przemalowaniu – w tym po warstwach złocień.

Nie zachował się oryginalny obraz stanowiący tło dla grupy rzeźbiarskiej „Ukrzyżowanie”, który zastąpiono szkicowo opracowanym malowidłem na sklejce.

3.2. KRUCYFIKS Z BELKI TĘCZOWEJ

OPIS

Belka tęczowa stanowi element konstrukcji ustroju budowlanego kościoła. Usytuowana na zamknięciu partii wschodniej przestrzeni nawy. Utrzymana w surowym drewnie bez jakichkolwiek elementów dekoracyjnych lub malatur. Krzyż zbudowany z dwóch belek o przekroju płaskiego prostokąta, z których pionowa (słup) zakotwiona jest jednym końcem w belce tęczowej, a drugim w sklepieniu nad nawą. Belkę poziomą umieszczono na ok. 2/3 wysokości słupa. Malowany monochromatycznie w kolorze czarnym.

Krucyfiks – drewno polichromowane i złożone. Rzeźba przedstawiająca Syna Bożego rozpiętego na krzyżu, frontalnie, w pełnej postaci z długim i rozwianym perizonium, koroną cierniową i raną w boku; stopy złożone i przybite jednym gwoździem. Ciało ukazane z anatomiczną precyzją – realistycznie opracowane, z czytelnie zaznaczonymi muskulaturą i ścięgnami. Perizonium zostało ukształtowane w sposób bardzo dynamiczny. Uda są niemal zupełnie odkryte, zaś sama materia udrapowana, zawiązana w węzeł na prawym boku, obficie pofałdowana, o szeroko ciętych, pogrubionych krawędziach. Poza kończynami przebitymi gwoździami, raną w boku i cierniową koroną na głowie, nie zaznaczono w sylwetce Zbawiciela śladów męki. Głowa opuszczona na prawe ramię, wyraża akceptację dla woli Ojca. Jego twarz z zamkniętymi oczami i wpółotwartymi ustami, wyraża spokój. Karnacja

blada, naturalistycznie opracowana. Krew wypływająca z ran malowana. Korona cierniowa zielona. Perizonium błękitnobiałe. Wyżej nad głową Zbawiciela zamocowany Titulus Crucis w formie białej wstęgi wywiniętej na krawędzie słupa. Na nim monogram majuskułą: *I. N. R. I.*, malowany czarna farbą.

STAN ZACHOWANIA

Belka, podobnie jak sklepienie, pozbawiona warstw malarskich. Nie zachowała się, pisana szwabachą inskrypcja „Tragst du wer er ist?”, widoczna jeszcze na przekazach ikonograficznych powstałych po roku 1934. Została usunięta w stopniu, który uniemożliwia określenie barwy liter oraz ich rzeczywistych wymiarów.

Struktura drewna krzyża naruszona i osłabiona na skutek aktywności drewnojadów. Widoczne liczne otwory wylotowe i ślady odchodów drewnojadów – na tym etapie badań zidentyfikowano chrząszcze z rodziny kołatkowatych (Anobiida). Lokalne ślady zgorzeli grzbicznej. Powierzchnia silnie zabrudzona.

Struktura drewna figury osłabiona w stopniu mniejszym. Powierzchnia silnie zabrudzona – głównie warstwy kurzu, ale też zabrudzenia smoliste. Miejscowe spękania i rozwarstwienia formy – zwłaszcza miejscach połączeń elementów, które wzmocniono gwoździami. Miejscowe drobne ubytki formy rzeźbiarskiej (końcówki palców, korona cierniowa, krawędzie perizonium) i liczne miejscowe spękania drewna wraz ze znajdującymi się na niej warstwami. Miejscowe, ale liczne łuskowate odspojenia gruntów i warstwy malarskiej. Powierzchnia warstwy malarskiej z pociemniałymi werniksami. Widoczne miejscowe zadrapania i uszkodzenia mechaniczne.

Obiekt poddany był zabiegom renowatorskim, które przede wszystkim polegały na jego gruntownym przemalowaniu. Stwierdzono przynajmniej jedną warstwę przemalowań. Nowe warstwy nakładano bez uprzedniego podklejenia łusek lub uzupełnienia ubytków. Na krawędziach fałd perizonium znaleziono śladowe ilości czerwonej substancji, które rozpoznano, jako resztki bolusu, co może świadczyć, że przynajmniej te fragmenty były wykończone technikami pozłotniczymi. Warstwy pozłotnicze, jeśli rzeczywiście istniały, usunięto w stopniu, który na tym etapie uniemożliwia jednoznaczne określenie zakresu ich występowania.

3.3. TABLICA KOMEMORATYWNA

OPIS

Ustawiona na chórze zachodnim przy ścianie, po prawej stronie instrumentu.

Technika: olej (tłusta tempera?) na desce.

Obraz w formie prostokąta stojącego, ujęty w ramę drewnianą, profilowaną, frezowaną z ornamentem falistym malowaną i złożoną. Podobrazie zbudowane z szerokich desek,

obrabianych dłutem i wzmocnionych parą szpong. Przy górnej krawędzi, na listwie ramy zanocowany kuty, żelazny pierścień służący do zawieszenia obrazu.

STAN ZACHOWANIA

Oprócz naturalnych procesów starzenia się i degradacji materii, z której wykonano elementy obrazu, na jego stan zachowania w sposób istotny wpłynął sposób postępowania z zabytkiem, a zwłaszcza sposób jego przechowywania. Obraz i rama nosi ślady zalania i przebywania w wilgotnym otoczeniu.

Obraz zabrudzony w stopniu, który znacznie utrudnia odczytanie tekstu. Powierzchnia warstwy malarskiej jest zmatowiała (utlenione warstwy farby, zaślepy i pociemniały werniks). Widoczne miejscowe zadrapania i uszkodzenia mechaniczne. Miejscowe łuskowate odspojenia warstwy malarskiej i gruntu od drewnianego podłoża. Podobrazie z rozległymi partiami strukturalnie zdegradowanymi w stopniu nieznacznym na skutek korozji biologicznej – drewnojadów i zgorzeli odgrzybiczej – szczególnie w dolnej partii widoczne miejscowe ubytki drewna – szczególnie w partii sztorców. Stwierdzono ślady aktywności drewnojadów z rodziny kołatkowatych (Anobiidae).

Na ramie widoczne drobne miejscowe ubytki drewna w tym dekoracji snycerskiej. Złącza stolarskie osłabione, z ubytkami. Liczne przetarcia warstwy malarskiej, aż do drewnianego podłoża. Złączenia przetarte w stopniu uniemożliwiającym jednoznaczna identyfikację technologii ich wykonania.

Nie znaleziono śladów przemalowań lub retuszy. Obiekt nie był konserwowany, prawdopodobnie nie był też poddany innym zabiegom renowacyjnym.

3.4. PARA ŚWIECZNIKÓW

OPIS

Ustawione w prezbiterium, z lewej i prawej strony ołtarza. Drewno polichromowane, złożone, opracowane snycersko. Symbole złożone, pola tarcz i elementy ornamentu monochromatyczne – niebieskie lub czerwone. Warstwy końcowe założone na cienkim gruncie. W formie drewnianych belek o przekroju prostokąta stojące. Pierwotnie wiszące, obecnie ustawione na kutych, żelaznych stojakach. Na górnej powierzchni każdego ze świeczników wyżłobiono po siedem płytkich kwadratowych gniazd z kolcami do mocowania świec. Obecnie na każdym ze świeczników można osadzić dziewięć świec, ponieważ dwie skrajne są osadzane na kolcach mocowanych w gniazdach po dawnych elementach zawieszenia. Każda z belek zdobiona na krańcach rzeźbionymi głowami symbolami czterech ewangelistów, a na bokach reliefami w formie tarcz z symbolami nawiązującymi do tradycji staro- i nowotestamentowych przedzielonych plaketami zbudowanymi ze stylizowanego ornamentu roślinnego. Belka świecznika po stronie północnej zakończona plastycznymi przedstawieniami głów: wołu i lwa. Na awersie tarcze, a na nich: krzyż łaciński, serce

gorejące, korona i kotwica. Na rewersie: winne grono, pentagram, lilia i chrystogram: IHS. Na górnej płaszczyźnie, przy głowie lwa wycięta sygnatura: K. SYLLA / 34.

Belka świecznika po stronie południowej zakończona plastycznymi przedstawieniami głów: orła i ludzkiej (anioła). Na awersie jw. przedstawienia w tarczach: trzy gwiazdy, ptak (gołąb?), krzyż przypominający tzw. *Krzyż Templariuszy* i wąż. Na rewersie: A (alfa) / chrystogram Chi Rho / Ω / pięciopłatkowa róża.

Snycerka uproszczona, surowa – widoczne dążenie artysty do syntezy formy.

STAN ZACHOWANIA

Struktura obu obiektów osłabiona. Liczne spękania wzdłuż słojów i ubytki powierzchniowe. Warstwy malarskie wypłukane w stopniu znacznym. Miejscowe ubytki snycerki, zwłaszcza na krawędziach pół z tarczami. Obiekty ogólnie zabrudzone, z licznymi plamami po stopionym wosku, który miejscami wsiąknął w strukturę drewna. Nielicznie zachowane kute kolce do osadzania świec. Zastąpiono je współczesnymi, wykonanymi z dużych gwoździ fabrycznych, które po obciążeniu główek osadzono w otworach po kolcach oryginalnych. Brak elementów pierwotnego systemu zawieszenia. Prawdopodobnie pierwotnie były to bolce zamocowane w otworach po przewierceniu belek, z obu stron zakończone uszami, z których górne służyły do zaczepienia lin lub łańcuchów, którymi świeczniki podnoszono, a dolne do zawieszenia ozdobnych chwośców.

4.0. OPIS BADAŃ

Badania ukierunkowano na pogłębioną analizę stanu zachowania, identyfikację faz i zakresu przekształceń, identyfikację budowy technicznej, identyfikację technik pierwotnych i wtórnych oraz określenie pierwotnej formy i kolorystyki. Wykonano kwerendy materiałów źródłowych i ikonograficznych w zakresie niezbędnym do wykonania prac konserwatorskich, renowacyjnych i rekonstrukcyjnych przy każdym z ww. zabytków. Wykonano szereg badań nieinwazyjnych, które pozwoliły na ocenę stanu zachowania poszczególnych obiektów. Wykonano analizy odkrywek samoistnych oraz wykonano szereg odkrywek stratygraficznych na wszystkich dostępnych elementach ołtarza, z wyjątkiem partii zwieńczenia, które od strony frontowej nie było dostępne (ponieważ nie można było ustawić rusztowań), a wejście na nie z drabin skutkować mogło uszkodzeniem osłabionej struktury zabytku. Odkrywki wykonano na wszystkich istotnych elementach predelli i retabulum. Z miejsc, których struktura była trudna do zinterpretowania lub nie była koherentna z ustaleniami wynikłymi z przeprowadzonych badań pobrano materiał do badań weryfikacyjnych w formie tzw. „naszlifów” i je wykonano.

W przypadku pozostałych obiektów porzeczano na ocenie i opisie stanu zachowania oraz analizie odkrywek samoistnych, które dostarczyły dostateczną ilość informacji dla sformułowania postulatów konserwatorskich.

Ponadto w przypadku krucyfiks z belki tęczowej uznano, że wykonanie odkrywek stratygraficznych in situ (z rusztowania), bez demontażu obiektu, może doprowadzić do

zbędnych i niepożądanych uszkodzeń dobrze zachowanego zabytku, a warunki ich wykonania nie gwarantowały uzyskania wiarygodnych wyników.

W przypadku tablicy i świeczników, gdzie dostęp do obiektów niczym nie był utrudniony poprzestano na wyżej opisanym zakresie badań.

5.0. PODSUMOWANIE BADAŃ. WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Zakładany w programie badań zakres wykonano w stopniu optymalnym, który pozwolił na opracowanie programu prac konserwatorskich ukierunkowanych przede wszystkim na wyhamowanie procesów destrukcyjnych, utrwalenie substancji zabytkowej, przywrócenie integralności obiektów oraz przywrócenie ich wartości estetycznych.

OLTARZ

Przez większość badaczy datowany na rok 1683². Na podstawie informacji uzyskanych z kwerend i literatury przedmiotu oraz analizy przekazów ikonograficznych stwierdzić należy, że jest to ten sam ołtarz, który ustawiono w świątyni po jej odbudowie. Analiza porównawcza zespołu rzeźb nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, że umieszczona w polu centralnym figura Zbawiciela rozpiętego na krzyżu, jest wcześniejsza – XVI-wieczna³. Figury Matki Bożej i św. Jana tworzące grupę rzeźbiarską *Ukrzyżowanie* to obiekty wtórnie wkomponowane w nastawę. Analiza kostiumologiczna obu ww. rzeźb pozwala na datowanie ich na ok. poł. XVII w. Niemniej ich proporcje i odmienny (słabszy) warsztat rzeźbiarski pozwalają na stawianie tezy, że są to elementy obce, które pierwotnie mogły stanowić część innego obiektu z epoki, np. ołtarza lub epitafium, a które wtórnie wkomponowano w partię centralną.

Zabytek kilkakrotnie był poddawany pracom renowacyjnym. Pierwsza udokumentowana renowacja miała miejsce w roku 1839. Dostępne źródła nie pozwalają na określenie zakresu i rodzaju prac przy samym retabulum i mensie. A. Boetticher jedynie wzmiankuje o przemalowaniu predelli na kolor czerwony⁴. Można wnioskować, że stan techniczny zabytku był zły na tyle, że koniecznym było wzniesienie konstrukcji wsporczej. Zapewne widok ołtarza po wykonaniu tych prac oddają fotografie wykonane w różnych terminach, od lat 90-tych XIX w. po rok 1935, kiedy to po raz kolejny wykonano prace konserwatorskie.

---

² Na rok 1680 wskazuje Hubatsch W. – Tamże. str. 125

³ RZEŻBA CHRYSZTUS UKRZYŻOWANY- Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. R. Brykowski, W. Kochanowski, rps, 1964. AZ WUOZ Olsztyn

⁴ Boetticher A., s. 79

Przedstawione na nich: partie architektury mensy i retabulum są monochromatyczne – ciemne i bez wyróżniania kolorem jakiegokolwiek detalu architektonicznego. Partie dekoracji snycerskiej jaśniejsze - złożone na całej powierzchni, bez pozostawiania partii opracowanych malarsko. Polichromowane wydają się być jedynie rzeźby pełnoplastyczne, w tym maski z partii predelli. Widoczny jest obraz stanowiący tło dla krucyfiksu. Cechą charakterystyczną dla tego okresu są stosunkowo jasne trzony kolumn. Mogły być one opracowane np. w technikach pozłotniczych - złożone lub srebrzone. Nie należało nawet wykluczyć zastosowania popularnej w od połowy XVIII w. techniki malarskiej chipolin lub awanturyny.

W roku 1934 przeprowadzono kolejne, dość radykalne prace przy zabytku. W ich wyniku zmieniono jego wystrój malarski. Kolorem wyodrębniono detal architektury nastawy. Całość przemalowano nadając ołtarzowi kolorystykę jaśniejszą od poprzedniej. Zmieniono zakres dekoracji pozłotniczych, które np. w przypadku uszaków ograniczono tylko do partii plastycznych ornamentu, pozostałe partie opracowując malarsko w zasadniczym kolorze nastawy. Przemieszczono część dekoracji snycerskich - np. ornament z belkowania II kondygnacji nastawy przeniesiono na podniebie wnęki pola centralnego, a w jego miejsce zamocowano poziomo dwie pary stylizowanych winnych gron. Również przemieszczono partie masek z cokołów pierwszego rzędu kolumn na cokoły drugiego rzędu, a w ich miejsce umieszczono kartusze właśnie tam znajdujące się uprzednio. Partię centralną, która pierwotnie ograniczała się do krucyfiksu, wzbogacano przez dodanie figur Matki Bożej i św. Jana. Prawdopodobnie również wówczas usunięto lub zasłonięto obraz stanowiący tło dla krucyfiksu, zastępując je jednolitym tłem.

Trzecim, odnotowanym w literaturze przedmiotu, terminem prowadzenia prac konserwatorskich przy ołtarzu są pierwsze lata ostatniej dekady XX w. Ponieważ nie udało się odnaleźć dokumentacji powykonawczej dla tych prac, obecnie nie można zidentyfikować ich autora, stanu zachowania obiektu przed ich rozpoczęciem oraz rzeczywistego ich zakresu. Pan Jan Andrzej Trochimowicz z Augustowa był autorem prac konserwatorskich przy części wystroju rzeźbiarskiego ołtarza, wykonanych jesienią 1993 r. - rzeźb: grupy pelikana z młodymi, ss. Piotra i Pawła. Wykonano wówczas zakres prac, który obejmował: oczyszczenie, usunięcie przemalowań, uzupełnienia gruntów i rekonstrukcje polichromii. Natomiast, zgodnie z informacjami zawartymi w treści kart inwentaryzacyjnych, prace przy pozostałych elementach nastawy miały ograniczyć się do renowacji w ograniczonym zakresie - tj. oczyszczenia, a prawdopodobnie również do uzupełnienia ubytków warstwy malarskiej i złocień. Zapewne jego autorstwa jest szkicowo potraktowane malowidło na sklejce, które stanowi obecnie tło pola centralnego⁵.

---

⁵ Jeszcze w 1984 r. tłem dla grupy rzeźbiarskiej był obraz olejny malowany na płótnie – zob. RZEŻBA KRUCYFIKS / ołtarz główny - Karta Ewidencyjna Zabytku, aut. Z. Wasilewski, mps, 1984. AZ WUOZ Olsztyn

Dane źródłowe nie znajdują w pełni potwierdzenia w badaniach empirycznych obiektu w tym badaniach laboratoryjnych.

Miedzy drugą i trzecią fazą prac konserwatorskich ołtarz poddano pracom, o których nie znaleziono dotychczas informacji w źródłach i literaturze przedmiotu. Na podstawie badań obiektu wnioskować można, że w ich wyniku dodano dodatkowe elementy podziału płaszczyzn w formie profilowanych listew, usunięto większość nawarstwień, a całości otrzymała obecną kolorystykę i zakres dekoracji pozłotniczych. Prace musiały być ukończone przed rokiem 1983. Potwierdza to pośrednio informacje o zakresie prac prowadzonych na początku lat 90 -tych XX w.

Na elementach architektury ołtarza znaleziono tylko trzy warstwy technologiczne. Warstwy pośrednie radykalnie zniszczono i usunięto podczas prowadzonych wcześniej prac konserwatorskich w stopniu, który uniemożliwia ich bardziej precyzyjne datowanie - np. nie znaleziono farby koloru czerwonego, którą miała być pomalowana predella jeszcze w końcu wieku XIX. Dwie wierzchnie warstwy: grunty z warstwami pozłotniczymi i ciemnoszarą warstwą malarską oraz znajdująca się pod nią zielonożółtą uznać należy za wtórne. Znajdująca się pod nimi pierwsza (pierwotna i zapewne oryginalna), to warstwa malarska czarna (olejna lub tłusta tempera) położona bezpośrednio na drewnie. Warstwa ta występuje na wszystkich elementach architektury ołtarza – płaszczyznach i profilach (gzymsów, listew wydzielających płyciny, itp.). Ten sam kolor występuje zarówno na poziomie mensy, predelli, retabulum oraz trzonach kolumn. W technikach pozłotniczych (złoceniu na poler) wykonano bazy i kapitele kolumn oraz uszaki i pozostały detal snycerski. Polichromie ograniczono do zespołu rzeźb i partii ich karnacji - w tym twarzy masek z poziomu predelli.

Tak opracowany obiekt, którego kompozycja opiera się na zestawieniu ciemnego (czarnego) koloru wszystkich elementów architektury z kontrastującymi złoceniami detalu rzeźbiarskiego i dekoracji snycerskich, występował dość często w XVII - wiecznej plastyce obu prowincji pruskich – niezależnie, czy dotyczyło to świątyń katolickich, czy też luterkańskich. Dobrym tego przykładem jest pochodzący z roku 1690 dawny ołtarz główny z katedry w Kwidzynie, w którym również architektura i podpory są czarne a dekoracje snycerskie wyłącznie złoczone. Obiekt ten jest ważny dla niniejszych rozważań, ponieważ powstał w zbliżonym czasie, reprezentuje taką samą technologię wykonania i zachował się w stanie nieomal nienaruszonym - bez ingerencji renowatorskich, które mogłyby zafałszować jego pierwotny wygląd.

Przystępując do prac konserwatorskich należy założyć odtworzenie w możliwie dużym stopniu integralności pierwotnej formy obiektu oraz jego kolorystyki.

BELKA TĘCZOWA I KRUCYFIKS

Belka tęczowa jest elementem konstrukcyjnym ustroju budowlanego. Została oczyszczona z wszelkich nawarstwień malarskich w stopniu, który uniemożliwia odtworzenie jej

pierwotnego lub nawet historycznego wyglądu. Prace przy tym elemencie powinny być ograniczone do wykonania niezbędnych napraw i zabezpieczenia elementu.

Z badań wynika, że krucyfiks pochodzi z ok. 1700 r. Rzeźba prezentuje typ będący reminiscencją tradycji jeszcze średniowiecznej tzw. *Krucyfiksów łuku triumfalnego* (niem. Trumfbogemkrucifiks)⁶, a jednocześnie w pewnym stopniu nawiązujący do popularnego w sztuce dojrzałego baroku typu, tzw. *Cristo vivo*, ukazując Chrystusa w sposób wyidealizowany, odwołujący się do kanonu antycznego.

Obiekt przynajmniej dwukrotnie poddano renowacji. Pierwszy raz w roku 1839. Nie znany jest zakres prac - prawdopodobnie polegały tylko na jego oczyszczeniu i miejscowym uzupełnieniu warstw malarskich. Ponownie w roku 1934 lub 1935, kiedy został radykalnie przemalowany.

Obecnie na krzyżu zidentyfikowano warstwy: warstwa malarska umbra palona położona bezpośrednio na drewnie (bez gruntu), a na niej przemalowanie w kolorze czarnym. Figurę wykończono w sposób typowy: na drewnie założono grunt kredowo-klejowy, który po opracowaniu pokryto warstwą malarską – szaroróżowe partie karnacji, włosy i zarost ciemnobrązowe, białe perizonium. Krew spływającą z ran opracowano tylko malarsko. Wszystkie inne warstwy malarskie znajdujące się na powierzchni rzeźby są wtórne.

Na perizonium znaleziono śladowe ilości czerwonej substancji, które rozpoznano, jako resztki bolusu. Może to świadczyć, że przynajmniej jego część była złożona. Niemniej na tym etapie badań nie można stwierdzić tego kategorycznie. Dopiero dokładne oczyszczenie i usunięcie przemalowań pozwoli na weryfikację tej hipotezy.

TABLICA KOMOMERATYWNA

Jest obrazem malowanym na drewnie. Na czarnym tle białą farbą naniesiona inskrypcja autorstwa pastora Sebastiana Fedorowicza, dotycząca historii lokalnej parafii protestanckiej.

Dekoracja ramy wykonana w technice popularnej w XVII i XVIII w. w Holandii i północnej Europie – tzw. ornamentu falistego. W przypadku tego obiektu dodatkowo ornament (wierzchołki fal) położono w technice na poler. W partiach złożonych założono grunt. W partiach nie opracowanych w tej technice poprzestano na warstwie malarskiej założonej bezpośrednio na drewno. Krój pisma również pozwala na datowanie obiektu na początek XVIII w.

---

⁶ Ulbrich, T. 1, s. 53-53.

Na podstawie oględzin wnioskować można, że obiekt nie był konserwowany. Na jego stan zachowania bezpośredni wpływ miały złe warunki przechowywania.

Obiekt nie był konserwowany.

PARA ŚWIECZNIKÓW

Do obu obiektów nie znaleziono przekazów źródłowych. Jedynie na fotografiach przedstawiających wnętrze kościoła w kierunku ołtarza, powstałych po 1935 r., widać jeden z nich. Jest zawieszony na plecionych linach (?) pod stropem, po prawej stronie nawy. Na obu końcach, w miejscach mocowania lin, zawieszone były duże chwosty. Pierwotnie każdy ze świeczników, na wzór menory, był siedmioświecowym.

Prawdopodobnie autorem obu zabytków był artysta K. Sylla, którego sygnatura z cyfrą 34 (zapewne skrótem daty rocznej 1934) wycięta jest na wierzchniej stronie świecznika stojącego dzisiaj po północnej stronie prezbiterium.

Przechowywane były w warunkach, które przyczyniły się do znacznej ich degradacji. Nie mniej możliwym jest odtworzenie ich pierwotnej formy i kolorystyki.

Obiekt wykończono w sposób następujący: na obrobione rzeźbiarsko drewno założono cienką warstwę gruntu, na która założono warstwę malarską końcową. W przypadku symboli umieszczonych w kartuszach była to farba metalizująca złota. Warstwę tę dla uzyskania efektu plastyczności podmalowywano farbą srebrną, czarną lub czerwoną. Kolorystyka całości jest dość uboga i oprócz ww. ogranicza się do zróżnicowanych walorowo kolorów: niebieskiego, czerwonego i żółtego.

Należy dążyć do przywrócenia walorów estetycznych obu świeczników. Należy odtworzyć kolce na świece – odkute na wzór zachowanych w obiektach kolców oryginalnych. Natomiast ze względów praktycznych i bezpieczeństwa pożarowego nie należy odtwarzać systemu zawieszenia obu obiektów w miejscach ich pierwotnej lokalizacji. Ponadto postuluje się wykonanie nowych wsporników pod oba świeczniki, które jednocześnie stylowo pasować będą do obiektów, a jednocześnie harmonizować będą elementem z zabytkowym wnętrzem.

6.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

OŁTARZ

1. Demontaż elementów ołtarza w zakresie optymalnym dla realizacji programu;
2. Usunięcie luźnych zanieczyszczeń powierzchniowych z wszystkich części obiektu;
3. Dezynsekcja i dezynfekcja elementów całego obiektu;

4. Impregnacja strukturalna osłabionych elementów. Zastosowana zostanie metoda kąpieli – roztwór żywicy HEKOL L50 (lub Paraloid B 72) w toluenie (partie drewna nieopracowanego warstwami końcowymi), a w przypadkach lica metoda iniekcji.
5. Usunięcie wszystkich warstw wtórnych przemalowań polichromii i złocen;
6. Oczyszczenie, wzmocnienie, podklejenie odspojen odsłoniętej, oryginalnej warstwy malarskiej i złocen;
7. Wykonanie uzupełnień ubytków architektury i form plastycznych (kity, fleki, doróbki - dorzeźbienia form rzeźbiarskich i snycerskich);
8. Rekonstrukcja niezachowanych elementów wystroju snycerskiego na podstawie przekazów ikonograficznych;
9. Przywrócenie w optymalnym stopniu pierwotnej kompozycji ołtarza w zakresie odtworzenia lokalizacji elementów wystroju snycerskiego;
10. Wymiana elementów konstrukcyjnych, zdegradowanych przez owady (w zakresie optymalnym) – w ostateczności wykonanie dodatkowej konstrukcji wsporczej nastawy, która stanowić będzie uzupełnienie wzmocnień wprowadzonych na początku XIX w.;
11. Wykonanie uzupełnień zaprawy w miejscu ubytków;
12. Wykonanie podkładów pod złocenia, złocenie i srebrzenie z laserunkami barwnymi w technice występującej oryginalnie – w obrębie uzupełnień, częściowo na podkładach oryginalnych;
13. Zabezpieczenie powierzchni srebrzeń;
14. Retusz naśladowczy w obrębie ubytków warstwy malarskiej;
15. Zabezpieczenie werniksami;
16. Usunięcie sklejki stanowiącej tło dla grupy rzeźbiarskiej „Ukrzyżowanie”;
17. Wykonanie obrazu stanowiącego tło grupy rzeźbiarskiej „Ukrzyżowanie” – w technice i formie ustalonej na podstawie analizy przekazów ikonograficznych, analizy porównawczej obiektów powstałych w tym w tym samym okresie i reprezentujących ten sam krąg kulturowy;
18. Oczyszczenie, naprawy stolarskie i zabezpieczenie przed czynnikami korozji biologicznej konstrukcji wsporczej ołtarza;
19. Oczyszczenie, dezynfekcja i naprawy murowanej mensy;
20. Wymiana tkaniny stanowiącej zasłonięcie mensy tkaniną współczesną, dobraną na wzór zachowanej e obiekcie (w kolorze, materiale i deseniu);

21. Montaż całości.

BELKA TĘCZOWA

Nie przewiduje się demontażu belki tęczowej, która stanowi element konstrukcyjny oczepu kościoła. Prace przy tym elemencie prowadzone będą In situ;

22. Wstępne oczyszczenie z nawarstwień kurzu i zabrudzeń smolistych;
23. Usunięcie wtórnych metalowych i zbędnych mocowań (śrub, gwoździ, itp.);
24. Demontaż oryginalnych elementów metalowych, oczyszczenie i zabezpieczenie antykorozyjne. W przypadku braku możliwości ich demontażu (np. w obawie przed zniszczeniem lub uszkodzeniem któregośkolwiek elementu zespołu, wykonanie ww. zabiegów na miejscu;
25. Wykonanie zabiegów dezynsekcji i dezynfekcji belki;
26. Wykonanie miejscowej impregnacji struktury porażonej i zdeintegrowanej;
27. Wykonanie niezbędnych prac naprawczych stolarskich wraz z naprawą gniazd osadzenia krzyża z wykorzystaniem drewna tego samego gatunku jak w oryginale;
28. Zabezpieczenie przeciw czynnikom korozji biologicznej i ppoż. partii oryginalnych i napraw stolarskich;

KRUCYFIKS:

29. W przypadku braku możliwości demontażu krzyża wszystkie niezbędne zabiegi zostaną wykonane in situ. Dla poprawnego przeprowadzenia prac figura będzie zdemontowana;
30. Oczyszczenie z nawarstwień kurzu i zabrudzeń smolistych;
31. Dezynfekcja i dezynsekcja;
32. Usunięcie przemalowań;
33. Impregnacja strukturalna, jw. (w przypadku krzyża metodą kąpieli lub nanoszenia preparatu pędzlem, a w przypadku figury metodą iniekcji);

34. Naprawy i odtworzenie (uzupełnienie) formy rzeźbiarskiej w miejscach ubytków lub wadliwie wykonanych napraw;
35. Uzupelnienie gruntów – grunty z dodatkiem czynnika biobójczego (np. Preventolu);
36. Rekonstrukcje i uzupełnienia warstw pozłotniczych, jw.⁷;
37. Rekonstrukcje i uzupełnienia (punktowanie) polichromii imitatorsko;
38. Zabezpieczenie polichromii werniksem końcowym.
39. Prace zakończone zostaną montażem wszystkich elementów In situ.

TABLICA KOMEMORATYWNA:

40. Oczyszczenie lica i odwrocia;
41. Demontaż – w tym odspojenie ramy od obrazu;
42. Wzmocnienie strukturalne drewna zdegradowanego na skutek korozji biologicznej – poprzez impregnację (nanoszenie preparatu pędzlem i w formie iniekcji);
43. Naprawa podobrazia i ramy – po ich oczyszczeniu wykonane zostaną zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji i napraw ukierunkowanych na uzupełnienie ubytków i stabilizację desek podobrazia, a w przypadku ramy również naprawa złączy stolarskich;
44. Usunięcie pociemniałego werniksu;
45. Opracowanie powierzchni pod wymalowania i złocenia – w tym założenie i szlifowanie gruntów;
46. Założenie werniksu retuszerskiego;
47. Wykonanie uzupełnienia polichromii (scalająco);
48. Zabezpieczenie polichromii werniksami;
49. Wykonanie uzupełnień złocień w technice oryginału;
50. Założenie werniksu retuszerskiego;

---

⁷ Aktualne w przypadku znalezienia w trakcie usunięcia warstwy wtórnej dowodów uzasadniających wykonanie czynności.

- 51. Uzupełnienia warstwy malarskiej (punktowania);
- 52. Zabezpieczenie werniksem;
- 53. Oczyszczenie i zabezpieczenie antykorozyjne pierścienia zawieszenia;

PARA ŚWIECZNIKÓW

- 54. Wstępne oczyszczenie;
- 55. Demontaż z metalowych stojaków;
- 56. Wykonanie uzupełnień stolarskich w miejscach spękań lub rozwarstwień drewna – (sklejania, flekowanie);
- 57. Dezynfekcja;
- 58. Uzupełnienie ubytków snycerki (rzeźb i reliefów) poprzez dorzeźbienie, a w przypadku niewielkich ubytków powierzchniowych również uzupełnienie masami na bazie żywic i pyłu drzewnego;
- 59. Oczyszczenie z zaplamień organicznych i smolistych – mechaniczne z użyciem detergentu, preparatów powierzchniowo czynnych;
- 60. Usunięcie zaplamień z wosku – w tym: usunięcie mechaniczne, wypreparowanie ze struktury drewna za pomocą bibuły z użyciem kautera, zmycie z użyciem preparatów na bazie olejku terpentynowego;
- 61. Odtłuszczenie całej powierzchni przeznaczonej pod wykonanie warstw końcowych – preparaty na bazie spirytusu;
- 62. Opracowanie powierzchni pod wymalowania – w tym założenie i szlifowanie gruntów;
- 63. Założenie werniksu retuszerskiego;
- 64. Wykonanie uzupełnienia polichromii (scalająco);
- 65. Zabezpieczenie polichromii werniksami;
- 66. Oczyszczenie i zabezpieczenie antykorozyjne stojaków;
- 67. Montaż świeczników na stojakach;
- 68. Wykonanie i wymiana współczesnych kolców na świece na nowe, żelazne, odkute na wzór oryginalnych.

69. Wykonanie konserwatorskiej dokumentacji powykonawczej dla wszystkich obiektów objętych niniejszym programem.

MATERIAŁY

1. Drewno – sezonowane drewno lipowe i sosnowe, do uzupełnień i rekonstrukcji
2. Czyszczenie – środki powierzchniowo czynne dobrane stosownie do rodzaju zabrudzeń – w tym np.: Liberon 500 – do usuwania wosku, tzw. ślina syntetyczna (wodny roztwór białka - mucyny oraz chelatowych związków sodu i cytrynianu trójamonowego); pasta Pre-Lim do czyszczenia metalu;
3. Dezynsekcja, dezynfekcja (środki biobójcze): – np.: Hylotox firmy Altax, PER-XIL 10, Prewentol RI 50;
4. Zabezpieczenie przeciw czynnikom korozji biologicznej i ppoż. – np. odpowiednio dobranymi preparatami produkcji f-my Remmers (Adolit Holzbau B, serii Induline LW, itp.);
5. Impregnacja strukturalna – roztwory w toluenie żywic: HEKOL L50 lub Paraloid B72;
6. Usunięcie werniksu: np. preparat Schmincke Firnis-Entferner;
7. Usuwanie przemalowań (punktowań): rozpuszczalniki – dobór i proporcje po przeprowadzeniu prób – np. Deck 4000;
8. Grunty: klej kostny, kreda (działoszyńska, pozłotnicza) lub fabryczne – np. f-my Talens;
9. Uzupełnienia złocien: bolus czerwony, złoto płatkowe;
10. Uzupełnienia polichromii – werniks retuszerski Talens 004, farby ketonowo-mastyksowe – np. f-my Renesans, Gamblin Conservation Colors; ketonowe f-my Maime, lub np. olejne f-my Maimeri (linia Puro); dla uzupełnień malatur na świecznikach również metaliczne farby złote i srebrne – np. f-my Vallejo;
11. Werniksy końcowe) – np. f-my Talens, Renesans;
12. Aceton;
13. Toluene;
14. Alkohol etylowy
15. Olejek terpentynowy.

7.0. ZAŁĄCZNIKI

7.1. STRATYGRAFIA

OŁTARZ

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
7		Warstwa malarska kremowa	III	XX w.
6		Grunt biały		
5		Warstwa malarska żółtozielona	II	XIX w.
4		Złocenia	I	1683
3		Bolus		
2		Grunt biały		
1		Drewno		

I. Stratygrafia zbiorcza nawarstwień na uszkach I kondygnacji retabulum (pkt 1).

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Warstwa malarska złota	III	XX w.
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska żółtozielona	II	XIX w.
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

II. Stratygrafia zbiorcza nawarstwień na profilach listew partii na poziomie mensy i predelli (p.2)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Warstwa malarska jasnoszara	III	XX w.
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska żółtozielona	II	XIX w.
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

III. Stratygrafia zbiorcza na profilach predelli (p.3,4)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Warstwa malarska ciemnoszara	III	XX w.
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska żółtozielona	II	XIX w.
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

IV. Stratygrafia na elementach z poziomu mensy – płaszczyzny (5, 6)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
4		Warstwa malarska żółta	II	II poł. XX w.
3		Grunt biały		
2		Warstwa malarska żółtopomarańczowa	I	
1		Drewno		

V. Stratygrafia na profilach z poziomu mensy (pkt 7)

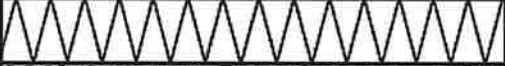

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
6		Warstwa malarska jasnoszara	III	XX w.
5		Warstwa malarska żółtozielona	II	XIX w.
4		Warstwa malarska brązowoczerwona	II	
3		Grunt (podmalowanie)		
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

VI. stratygrafia zbiorcza dla profili predelli (pkt 8). Warstwy 3 i 4 tworzą jedną fazę (warstwę technologiczną) - mazerunek.

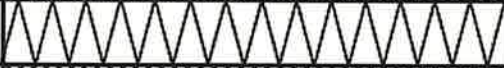

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Warstwa malarska szaroróżowa (karnacja)	II	XX w.
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska zielonoróżowa (karnacja)	I	1683
2		Grunt biały		
1		Drewno		

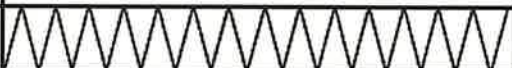

VII. Stratygrafia zbiorcza na twarzach masek (pkt 9)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Złocenia	II	XX w.
4		Bolus		
3		Grunt biały		
2		Warstwa malarska brązowa	I	1683
2		Grunt biały		
1		Drewno		

VIII. Stratygrafia zbiorcza na głowach masek (pkt 10)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
7		Warstwa malarska ciemnoniebieska	IV	XX w.
6		Złocenia (użylenie marmoryzacji, pył?)	III	XIX w.
5		Warstwa malarska jasnoszara		
4		Grunt		
3		Warstwa malarska bładoniebieska	II	I
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

IX. Stratygrafia na trzonach kolumn (pkt 11,12)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
9		Złocenia	III	XX w.
8		Bolus		
7		Grunt biały		
6		Warstwa malarska jasnoszara	II	XIX w.
5		Grunt biały		
4		Złocenia	I	1683
3		Bolus		
2		Grunt biały		
1		Drewno		

X. Baza kolumny (pkt. 13)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Warstwa malarska ciemnoszara	III	XX w.
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska jasnoszara	II	XIX w.
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

XI. Architektura retabulum – powierzchnie płaskie (pkt 16,17)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
8		Warstwa malarska ciemnoszara	IV	XX w.
7		Grunt biały		
6		Warstwa malarska czerwona	III	XIX w.
5		Grunt biały		
4		Warstwa malarska jasnoszara	II	
3		Grunt biały		
2		Warstwa malarska czarna	I	1683
1		Drewno		

XII. Architektura retabulum – ścianka boczna wnęki pola głównego (pkt. 18).

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
8		Złocenie	III	XX w.
7		Bolus		
6		Warstwa malarska jasnoszara		
5		Grunt biały		
4		Warstwa malarska jasnoszara	II	XIX w.
3		Warstwa malarska białoniebieskawa	I	1683
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XIII. Figura Chrystusa z pola centralnego – perizonium (pkt 22).

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
6		Złocenie	III	XX w.
5		Bolus		
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska czerwonoróżowa	I	XVII w.
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XIV. Figura św. Jana – suknia (pkt 24)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
6		Złocenie	III	XX w.
5		Bolus		
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska ciemnoniebieska	I	XVII w.
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XIV. Figura św. Jana – płaszcz (pkt 25, 26)

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
9		Złocenia	IV	XX w.
8		Bolus		
7		Warstwa malarska szaroniebieska		
6		Grunt biały		
5		Warstwa malarska szaroniebieska	III	XIX w. (?)
4		Grunt biały		
3		Warstwa malarska jasnoniebieska	II	XVII w.
2		Warstwa malarska ciemnoniebieska	I	
1		Drewno		

XV. Figura Maryi – płaszcz (pkt 27). Nie wszystkie warstwy są widoczne.

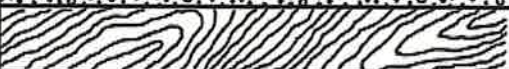
KRUCYFIKS

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
3		Warstwa malarska czarna	II	XX w.
2		Warstwa malarska umbra palona	I	Ok. 1700.
1		Drewno		

XVI. Drzewo krzyża.

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
4		Warstwa malarska - przemalowanie	II	XX w.
3		Warstwa malarska	I	Ok. 1700
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XVII. Figura Chrystusa – partie karnacji.

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
4		Warstwa malarska jasnobłękitna - przemalowanie	II	XX w.
3		Warstwa malarska biała	I	Ok. 1700
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XVIII. Figura Chrystusa – partie perizonium.

TABLICA KOMEMORATYWNA

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
5		Werniks	I	Ok. 1700
4		Warstwa malarska biała (napis)		
3		Warstwa malarska czarna (tło)		
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XIX. Obraz

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
4		Złocenia	I	Ok. 1700
3		Bolus		
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XX. Rama – partie złożone

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
3		Werniks	I	Ok. 1700
2		Warstwa malarska czarna		
1		Drewno		

XXI. Rama – partie malowane

PARA ŚWIECZNIKÓW

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
4		Warstwa malarska siwa / srebrna (podmalowanie)*	I	1934
3		Warstwa malarska złota i srebrna (farba metalizująca)		
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XXII. Stratygrafia zbiorcza dla partii z przedstawieniami kartuszy z symbolami

* w przypadku symboli; w przypadku pola tarczy: warstwy malarskie: czerwona lub niebieska.

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
3		Warstwa malarska**	I	1934
2		Grunt biały		
1		Drewno		

XXIII. Stratygrafia zbiorcza dla pozostałych partii rzeźbiarskich

** Na partiach ornamentu warstwy malarskie w kolorach: żółtym, niebieskim lub lokalnym w przypadku rzeźb będących zakończeniami belek.

7.2. MATERIAŁ ILUSTRACYJNY

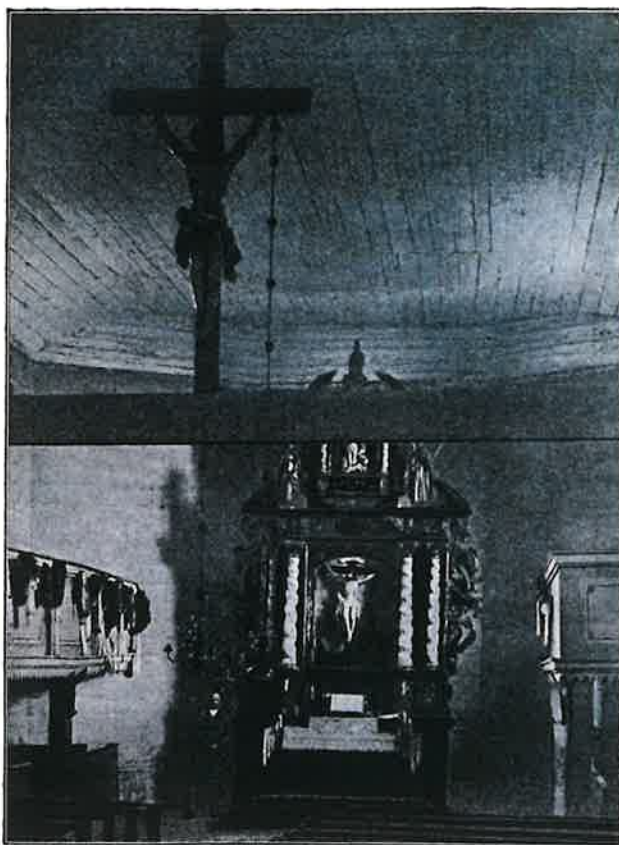
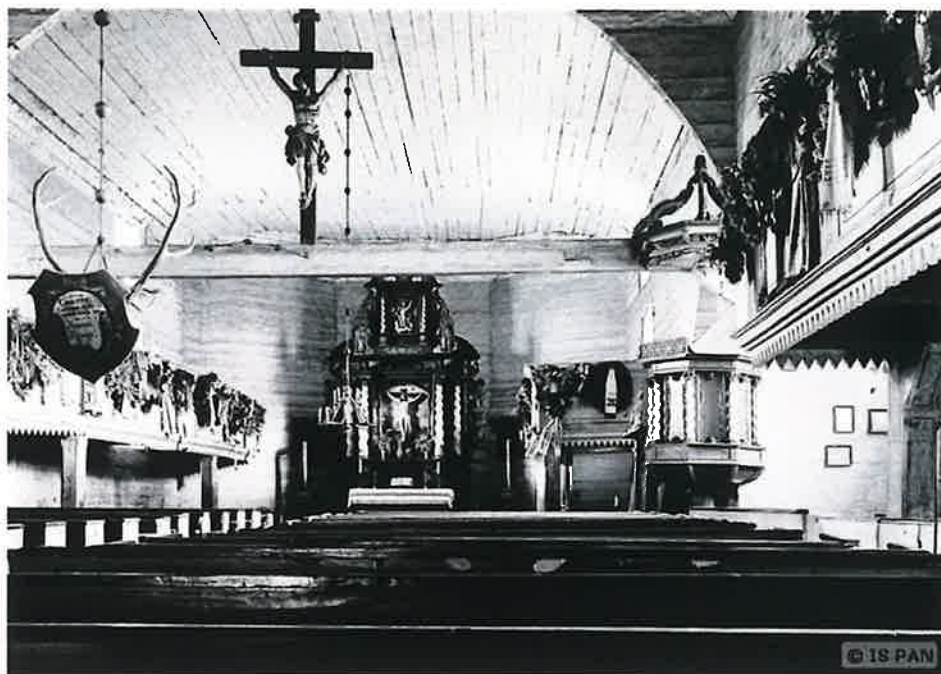

Abb. 42. Inneres der Kirche zu Ostrogon.

1. Widok wnętrza w kierunku wschodnim około 1895 r. Boetticher Adolf, s. 81.

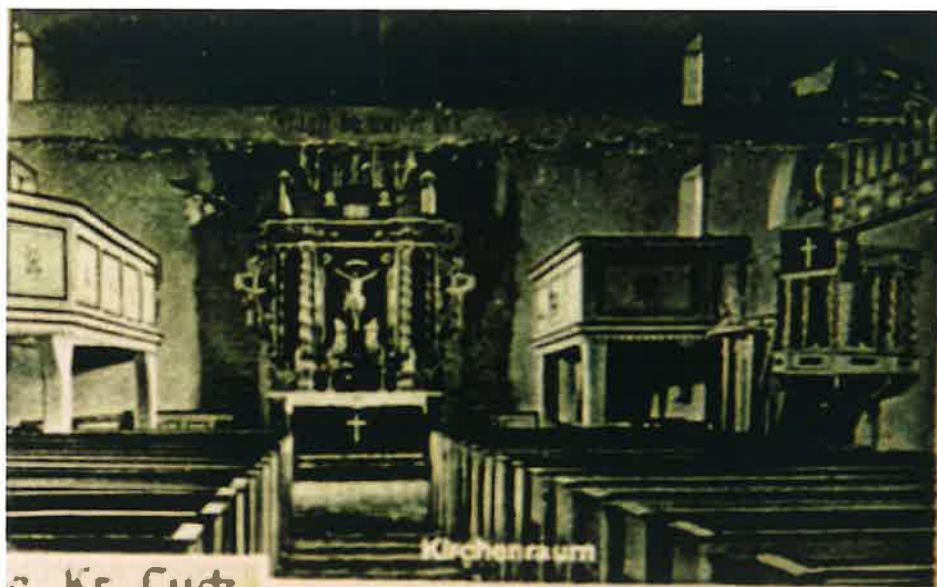

2. Widok w kierunku wschodnim z lat 1901-1915. Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków dla Prus Wschodnich. AP w Olsztynie, nr kat. 060243.

3. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Fotografia wykonana po 1934 r. Wg. autora hasła w latach 1938 -1942. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 5395.

4. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Pocztówka. Wg. autora hasła w obiegu w latach 1935 - 1942. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 20237.

5. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Fotografia z roku 1935. Publ. Internet. Bildarchivostpreussen, nr kat. 37291.

6. Widok wnętrza w kierunku wschodnim. Fotografia z roku 2005.

7. Widok wnętrza w kierunku zachodnim. Fotografia wykonana ok. 1930 r. Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków dla Prus Wschodnich. AP w Olsztynie, nr kat. 060247.

8. Widok wnętrza w kierunku zachodnim. Fotografia wykonana w roku. 2005 r.

OŁTARZ

9. Ołtarz główny. Fotografia wykonana ok. 1930 r. Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków dla Prus Wschodnich. AP w Olsztynie, nr kat. 060245.

10

11

10. Ołtarz główny. Stan zachowania w roku 1983. Karta ewidencyjna zabytku – aut. Z. Wasilewski, XI 1984.
11. Ołtarz główny. Stan zachowania w roku 1992. Fotografia dołączona do karty ewidencyjnej zabytku – jw.

.12.

13

12. Ołtarz Główny. Stan zachowania nastawy w roku 2005.

13. Ołtarz główny – stan aktualny.

14

15

14. Pole centralne z figurą Zbawiciela rozpiętego na krzyżu. W tle malowidło na sklejce przedstawiające skalisty pejzaż i miasto (Jerozolimę?).
15. Nad głową Chrystusa przemieszczony z belkowania zwieńczenia ornament. Widoczny stan zachowania.

16

17

16. Detal – widoczne zabrudzenia i przemalowania – w tym po ubytkach rzeźby.
 17. Detal – widoczne zabrudzenia warstwy malarskiej karnacji, przemalowania po ubytkach oraz stan zachowania warstw pozłotniczych.

18. Grupa pelikana ze zwieńczenia – widoczny stan zachowania.

19. Partia zwieńczenia. Widoczny stan zachowania warstw malarskich i złocień. Widoczne elementy dekoracji snycerskie ułożone parami horyzontalnie (?).

20. Jak wyżej – detal. W ubytkach widoczna warstwa czarna – pierwotna.

21. Belkowanie partii zwieńczenia – widoczny stan zachowania warstw malarskich i złocień. W ubytkach widoczna warstwa czarna – pierwotna.

22. Lewa strona zwieńczenia z figurą św. Piotra i uszakiem. Widoczny stan zachowania.

23. Detal snycerski lewej partii belkowania I kondygnacji nastawy. Widoczny stan i „minimalistyczny” sposób wtórnego opracowania pozłotniczego.

24. „Detal snycerski prawej partii belkowania I kondygnacji nastawy. Widoczny stan i „minimalistyczny” sposób wtórnego opracowania pozłotniczego. W przetarciach i partiach niedomalowanych widoczna warstwa czarna – pierwotna.

25. Predella z prawej strony – detal snycerski – widoczny stan zachowania warstw malarskich i złocień.

26. Predella – detal. Widoczny stan zachowania.

27.

28. Matka Boża – widoczny stan zachowania polichromii i złocień.

29. Św. Jan. Widoczny stan zachowania polichromii.

30. Partia z poziomu mensy od strony prawej – widoczne zniszczenia na skutek zgorzeli grzbicznej i aktywności drewnojadów.

31. Predella – widoczne złogi odchodów drewnojadów i zdegradowanego drewna (zgorzel grzybiczna).

32. Odwrocie – dolna partia nastawy zniszczona na skutek korozji biologicznej.

33. Konstrukcja wzmacniająca statykę ołtarza.

34. Konstrukcja wzmacniająca statykę ołtarza. Widoczna data na przecięciu belek.

35. Konstrukcja wzmacniająca statykę ołtarza. Widoczne inskrypcje na belce poprzecznej.

36. Konstrukcja wzmacniająca statykę ołtarza. Widoczne inskrypcje na belce poprzecznej.

37. Lokalizacja miejsc badanych – pkt: 1, 9-23.

38. Lokalizacja miejsc badanych – pkt: 2-8.

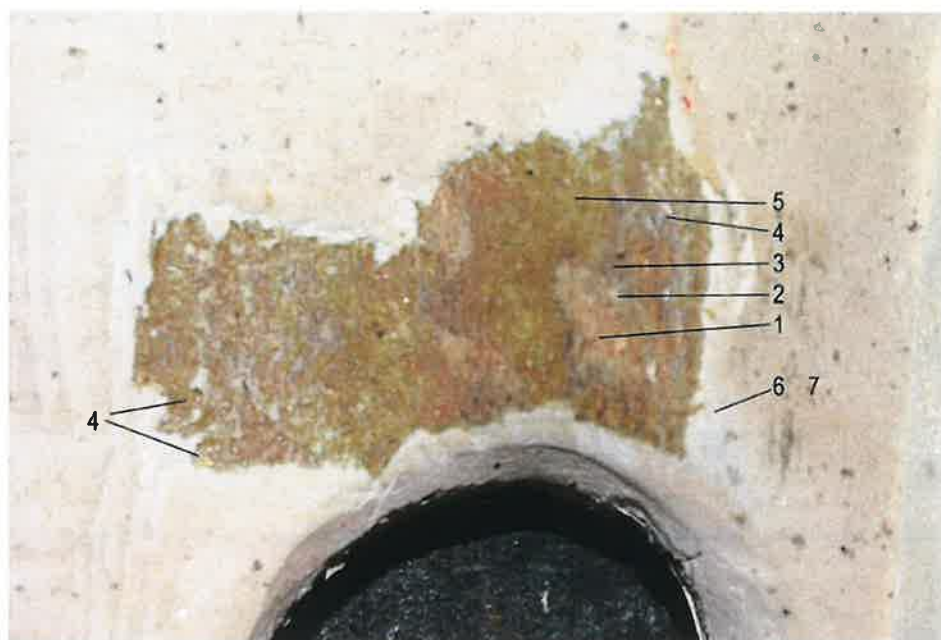
39. Św. Jan ewangelista. Lokalizacja punktów badanych – pkt 24 -26.

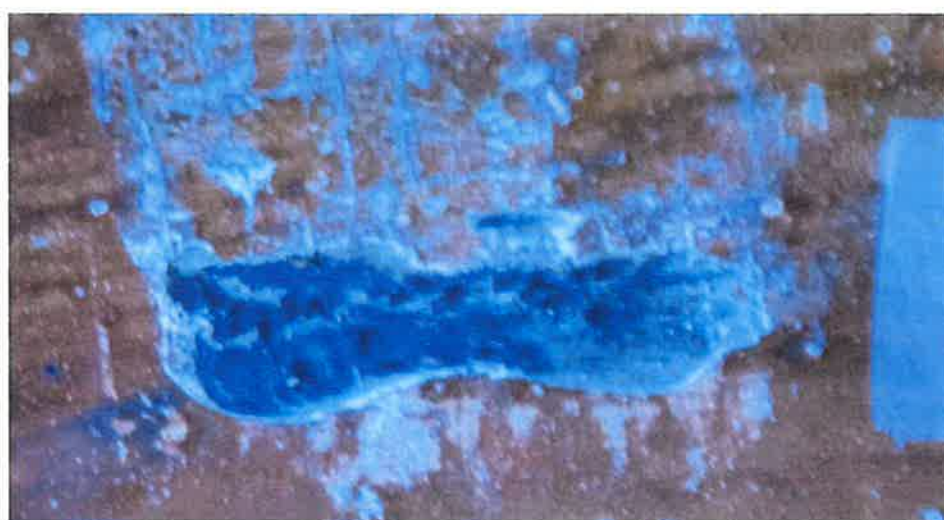

40. Matka Boża. Lokalizacja punktu 27.

41. Stratygrafia na uszaku z poziomu I kondygnacji retabulum (pkt 1) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ grunt, 3/ bolus, / 4/ relikty złoceń, 5/ w. malarska żółtozielona, 6/ grunt, w. malarska kremowa.
42. Jak wyżej – w świetle UV.

43. Stratygrafia na elemencie architektury – profilowana listwa (pkt 2) w świetle widzialnym: 2/ w. malarska czarna położona bezpośrednio na drewnie, 3/ w. malarska żółtozielona, 4/ grunt, 5/ w. malarska złota.

44. Jak wyżej – w świetle UV.

45. Stratygrafia na elemencie architektury – profilowana listwa (pkt 3) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ w. malarska żółtozielona, 4/ grunt, 5/ w. malarska jasnoszara.

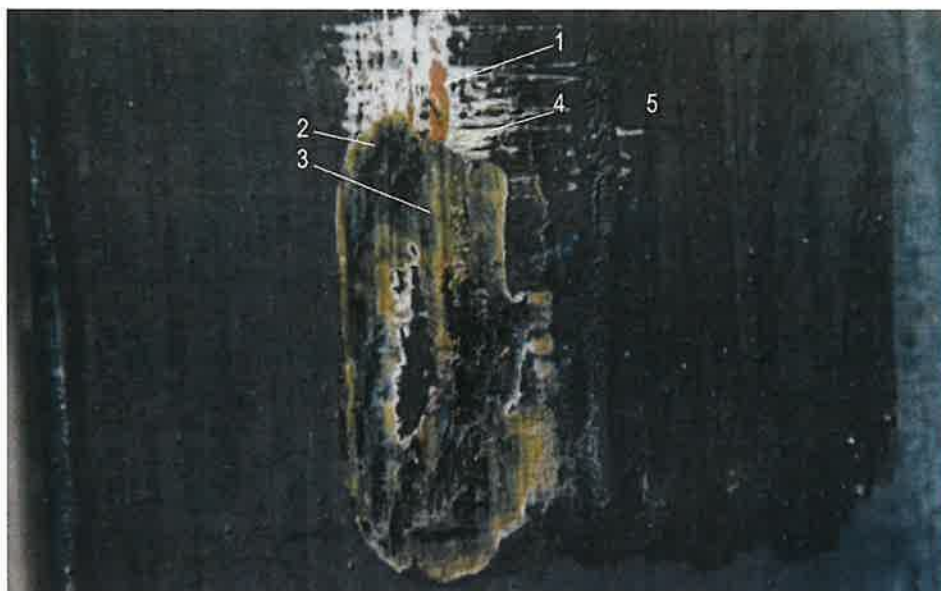
46. Jak wyżej – w świetle UV.

47. Stratygrafia na elemencie architektury (pkt 4) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ w. malarska żółtozielona, 4/ grunt, 5/ w. malarska jasnoszara.

48. Jak wyżej – w świetle UV.

49. Stratygrafia na elemencie architektury (pkt 5) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ w. malarska żółtozielona, 4/ grunt, 5/ w. malarska ciemnoszara.

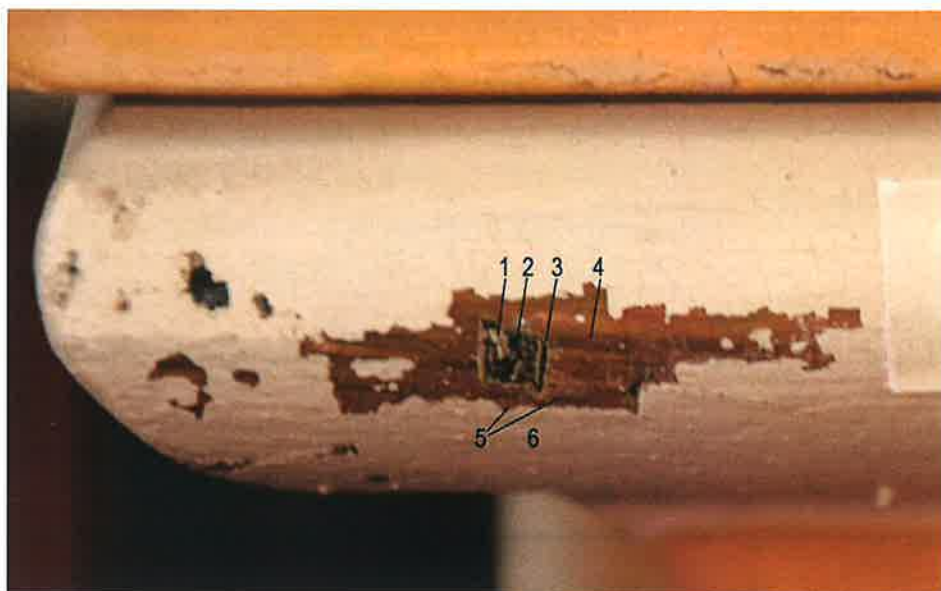
50. Jak wyżej – w świetle UV.

51. Stratygrafia na listwie (pkt 7.) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ warstwa malarska żółtopomarańczowa, 3/ grunt biały, 4/ warstwa malarska żółta.

52. Jak wyżej – w świetle UV.

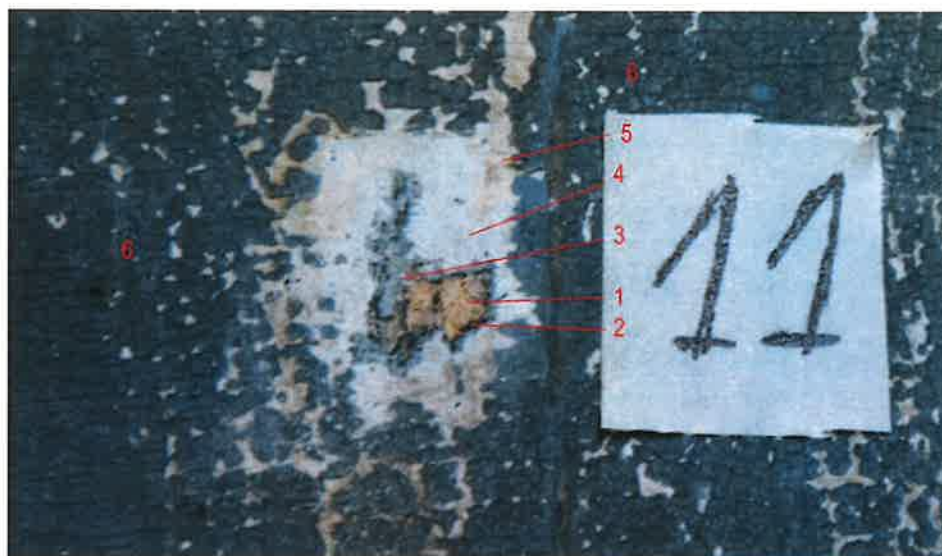

53. .Stratygrafia na profilu predelli (pkt 8) w świetle widzialnym: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ grunt (podmalowanie) 4/ w. malarska czerwono-brązowa (mazerunek), 5/ w. malarska zielonożółta, 6/ w. malarska jasnoszara.

54. Jak wyżej – w świetle UV.

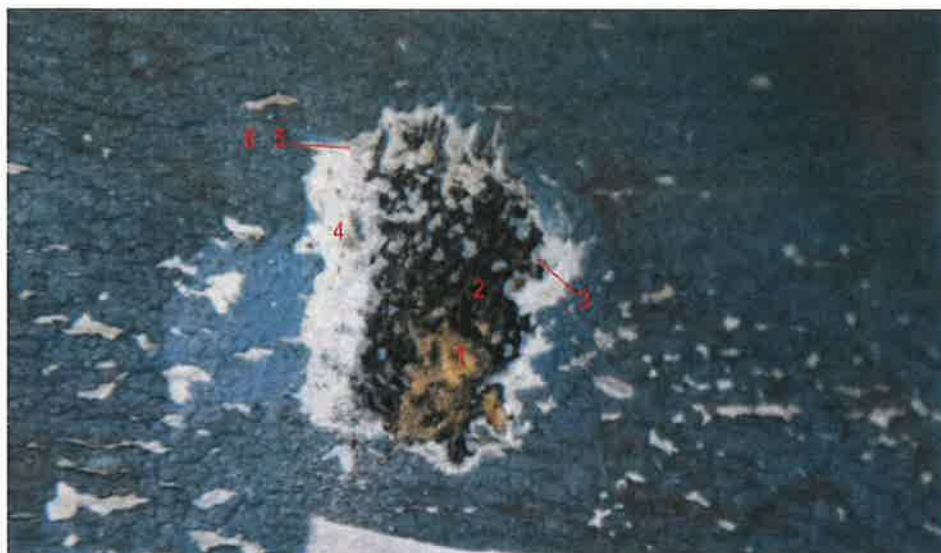

55. Stratygrafia na twarzy maski w świetle widzialnym i UV (pkt 9): 1/ drewno, 2/ grunt biały, 3/ w. malarska zielonoróżowa (karnacja), 4/ grunt biały, 5/ warstwa malarska szaroróżowa (karnacja).

56. Trzon kolumny (pkt 11.) w świetle widzialnym i UV: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ warstwa malarska bładoniebieska, 4/ grunt biały, 5/ w. malarska jasnoszara, 6/ w. malarska ciemnoniebieska.

57. Trzon kolumny (pkt 12.) – stratygrafia w świetle widzialnym i UV: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ warstwa malarska bladoniebieska, 4/ grunt biały, 5/ w. malarska jasnoszara, 6/ w. malarska ciemnoniebieska.

58. Baza kolumny (pkt 13) – stratygrafia w świetle widzialnym i UV: 1/ drewno, 2/ grunt biały, 3/ bolus, 4/ złocenia, 5/ grunt biały, 6/ w. malarska jasnoszara, 7/ grunt biały, 8/ bolus, 9/ złocenia.

59. Trzon kolumny (pkt 21) – widoczne: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna. Pozostałe warstwy analogiczne jak w punktach 11 i 12.

60. Fragment dekoracji snycerskiej – uszaka (pkt 14) – w odkrywce drewno pozbawione warstw pierwotnych i wtórnych, na którym warstwa gruntu białego i ciemnoniebieska w. malarska.

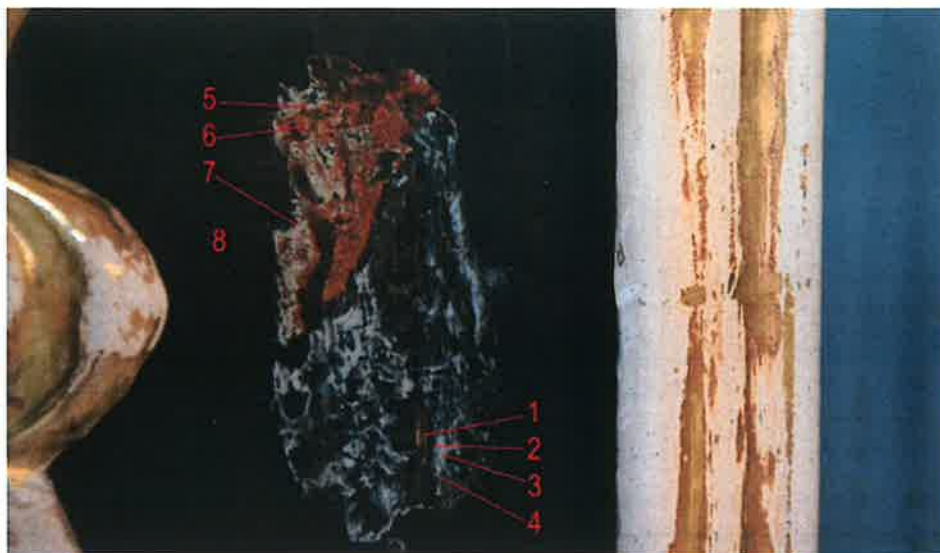

61. .Architektura nastawy (pkt 16) – stratygrafia: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ w. malarska jasnoszara, 4/ grunt biały, 5/ w. malarska ciemnoszara.

62. Architektura nastawy (pkt 17) – stratygrafia: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ w. malarska jasnoszara, 4/ grunt biały, 5/ w. malarska ciemnoszara.

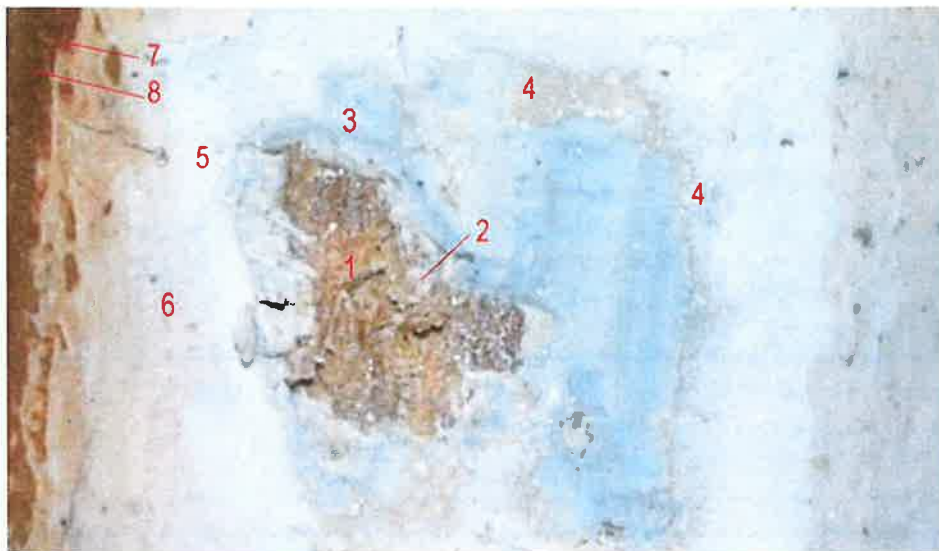

63. Architektura nastawy – ścianka boczna pola centralnego (pkt 18) – stratygrafia: 1/ drewno, 2/ w. malarska czarna, 3/ grunt biały, 4/ w. malarska jasnoszara, 5/ grunt biały, 6/ w. malarska czerwona, 7/ grunt biały, 8/ w. malarska ciemnoszara.

64. Architektura nastawy – ścianka boczna pola centralnego (pkt 19) – stratygrafia analogiczna jak w punkcie 18.

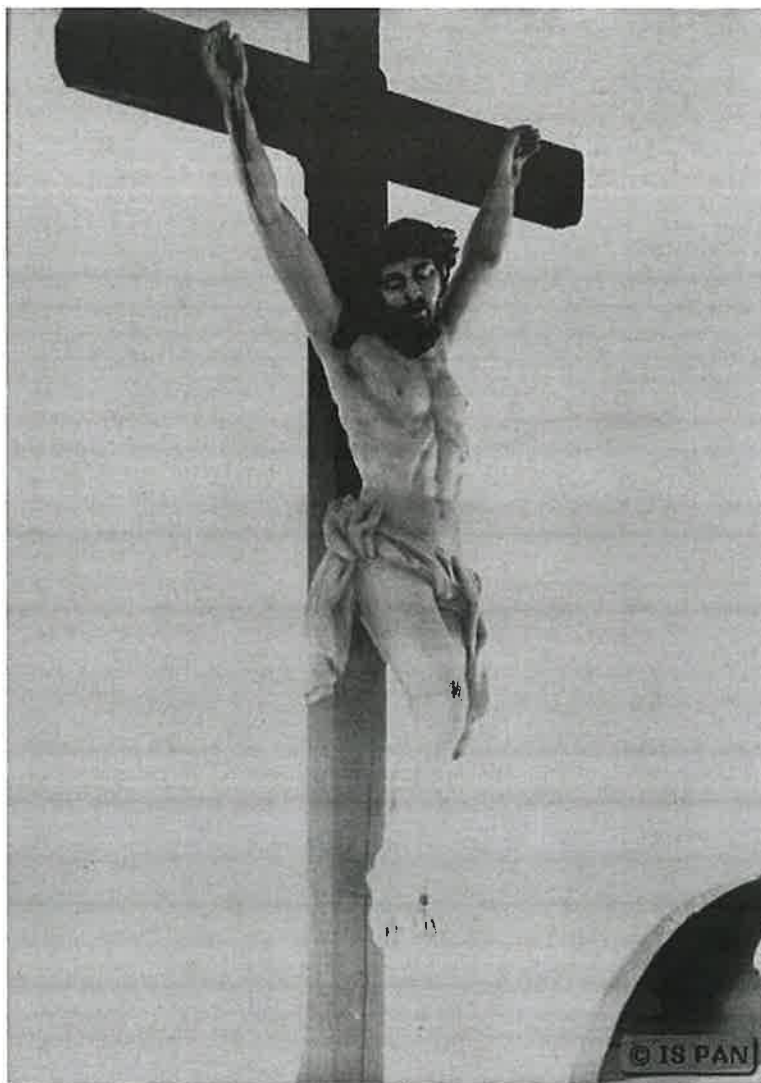

65. Perizonium (pkt 22) – widoczna stratygrafia: 1/ drewno, 2/ grunt biały, 3/ w.. malarska białoniebieskawa, 4/ w. malarska jasnoszara, 5/ grunt biały, 6/ w. malarska jasnoszara, 7/ bolus, 8/ złocenia.

KRUCYFIKS

66. Krucyfiks. Stan zachowania sprzed 1929 r. [w:] Ulbrich A., s. 53.

67. Krucyfiks. Fotografia wykonana w 1938 r. Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków dla Prus Wschodnich. AP w Olsztynie, nr kat. 060249.

68. Stan zachowania w roku 2022 (awers)

69. Stan zachowania w roku 2022 (rewers)

70. Stan zachowania w roku 2022 – zbliżenie.

71. Stan współczesny. Widoczne zakotwienie krzyża w belce stropowej i belce tęczowej.

72. Odwrocie – na powierzchni słupa krzyża widoczne przemalowania, przemycia, ubytki i otwory wylotowe drewnojadów.

73. Dolna część krzyża w miejscu osadzenia na belce tęczowej. Widoczne otwory wylotowe i kupki odchodów drewnojadów.

74. Widoczne pęknięcie i rozwarstwienie w miejscu łączenia elementów rzeźby.

75. Detal widoczne spękania i rozwarstwienia warstw gruntów i polichromii oraz przemalowania.

76. Widoczne ubytki rzeźby (palce) i przemalowania po ubytkach.

77. Partia głowy. Widoczny stan zachowania, w tym stopień przemalowania karnacji, włosów i korony ciemniowej.

78. Partia torsu. Widoczna warstwa przemalowania z przemieszczonymi i wlepionymi łuskami.

79. Widoczne rozwarstwienia i łuskowate odspojenia gruntu i warstw malarskich.

80. Widoczne spękania i rozwarstwienia, łuskowate odspojenia gruntu i warstw malarskich.

81. Widoczny stopień przemalowania – w tym po ubytkach formy rzeźbiarskiej.

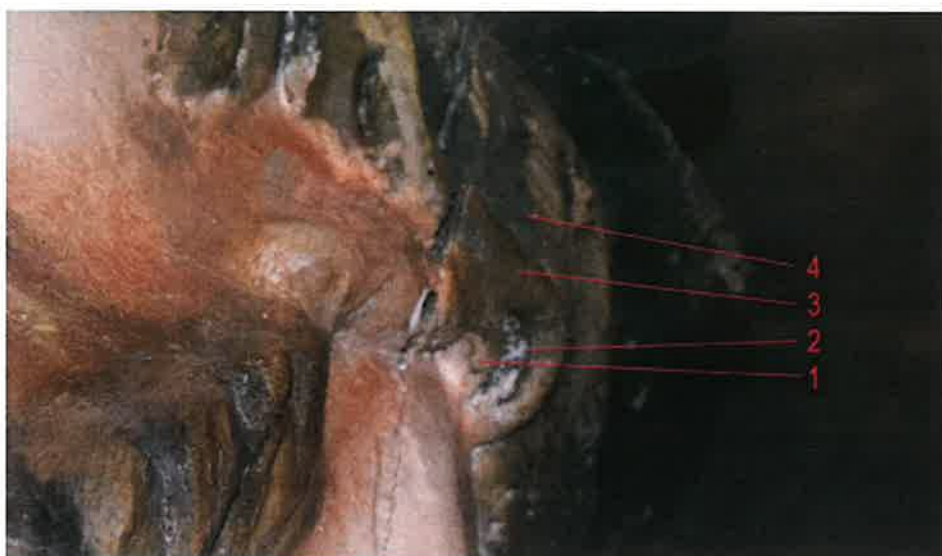
82. Fragment perizonium – widoczne rozwarstwienia i ubytki warstwy malarskiej i gruntu do drewnianego podłoża. Widoczne przemalowania po ubytkach.

83. Fragment perizonium z zachowanymi relikтами czerwonej warstwy (bolusu?).

84. Stratygrafia na słupie krzyża: 1/ drewno, 2/ warstwa malarska umbra palona, 3/ warstwa malarska czarna.

85. Stratygrafia na partii głowy: 1/ drewno, grunt, 3/ warstwa malarska brązowa, 4/ warstwa malarska ciemnobrązowa.

86. Fragment perizonium – widoczna stratygrafia: 1/ drewno, 2/ grunt, 3/ warstwa malarska biała, 4/ warstwa malarska jasnobłękitna.

TABLICA

87. Awers. Widoczny stan zachowania.

88. Rewers. Widoczny stan zachowania.

89. Awers – detal. Widoczne: stan zachowania warstw malarskich.

90. Fragment ramy – stan zachowania: widoczne relikty złoceń.

91. Fragment ramy – stan zachowania: widoczne: rozwarstwienie łącza i relikty złocień.

92. Rama – stratygrafia. Z lewej partie złożone: 1/ drewno, 2/ grunt, 3/ bolus, 4/ złocenie. Z prawej: malowane: 1/ drewno, 2/ warstwa malarska czarna, 3/ werniks.

PARA ŚWIECZNIKÓW

93. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – awers. Widoczny stan zachowania.

94. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – rewers. Widoczny stan zachowania.

95. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal: zakończenie belki w formie głowy wołu. Widoczny stan zachowania.

96. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal: zakończenie belki w formie głowy lwa. Widoczny stan zachowania.

97. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal. Widoczny stan zachowania.

98. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza. Stratygrafia nawarstwień analogiczna również dla pozostałych partii symboli: 1/ drewno, 2/ cienka warstwa gruntu, 3/ warstwa malarska podmalowania, 4/ warstwa malarska wykonana farbą metaliczną.

99. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal. Widoczny stan zachowania.

100. Jak wyżej – zbliżenie.

101. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal. Widoczny stan zachowania.

102. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza (rewers) – detal. Widoczny stan zachowania.

103. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza – awers. Widoczny stan zachowania.

104. Głowa orła – zakończenie belki świecznika ze strony południowej – widoczny stan zachowania struktury materiału i warstw wykończeniowych: gruntu i warstw malarskich.

105. Głowa ludzka – zakończenie belki świecznika ze strony południowej – widoczny stan zachowania struktury materiału i warstw wykończeniowych: gruntu i warstw malarskich.

106. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (awers) – detal. Widoczny stan zachowania. Stratygrafia warstw analogiczna jak na emblematkach z belki świecznika ustawionego po stronie północnej.

107. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (awers) – detal. Stratygrafia warstw analogiczna jak na emblematkach z belki świecznika ustawionego po stronie północnej.

108. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (awers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

109. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (awers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

110. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (awers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

111. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (rewers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

112. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (rewers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

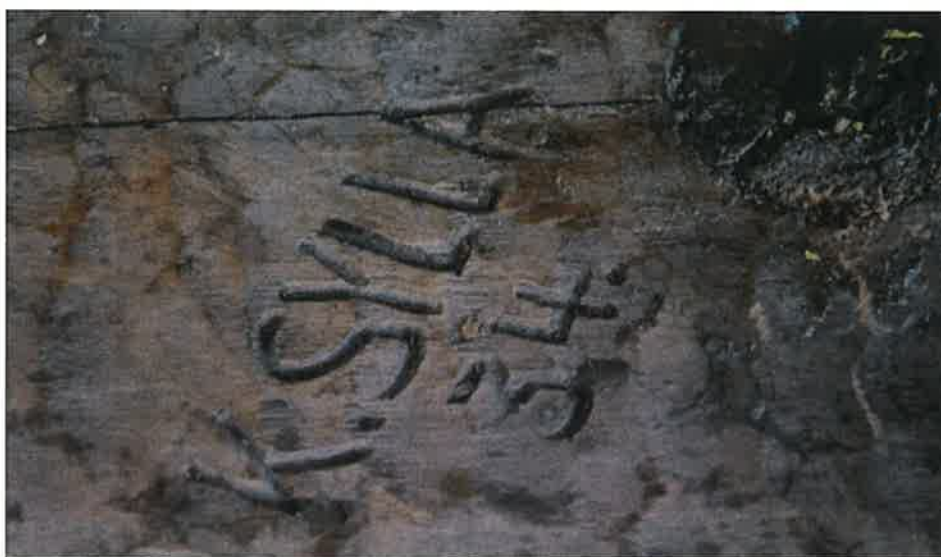
113. Świecznik ustawiony po południowej stronie ołtarza (rewers) – detal. Stratygrafia i stan zachowania – jw.

114. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza (rewers) – detal. Widoczny stan zachowania struktury i warstw wykończeniowych.

115. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza – detal. Widoczne gniazdo osadzenia świecy z wtórnie wykonanym kołcem.

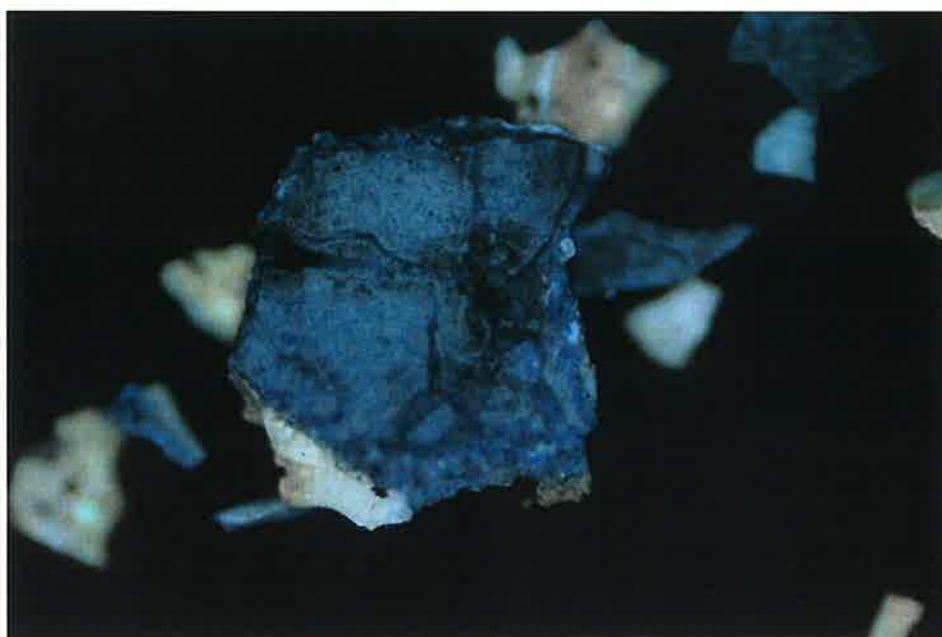
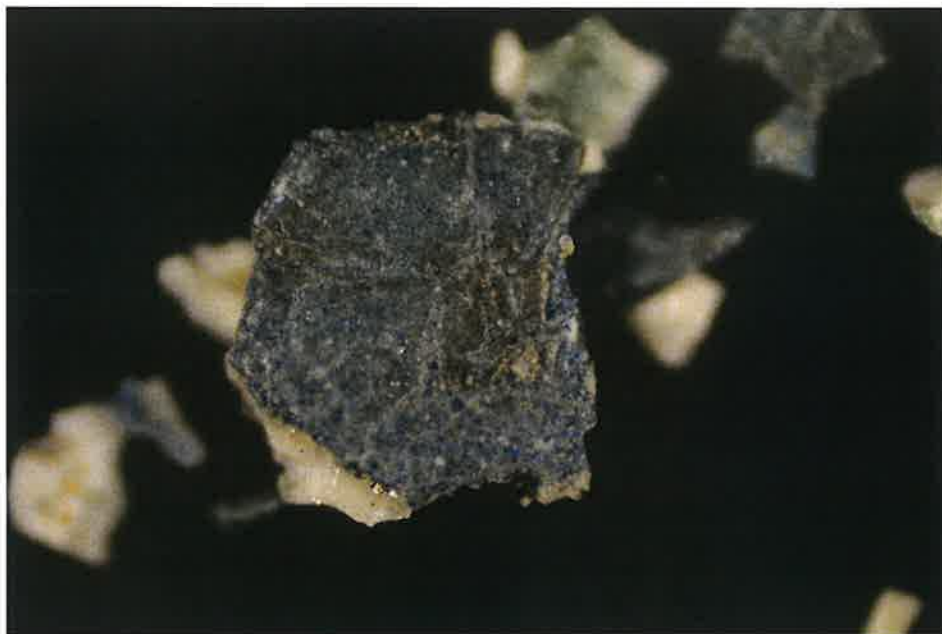
116. Świecznik ustawiony po północnej stronie ołtarza (rewers) – detal. Widoczna sygnatura wykonawcy(?).

7.3. BADANIA TECHNOLOGICZNE

BADANIE MARKO PRZEKROJÓW

Próbka nr1 - pobrana z trzonu kolumny.

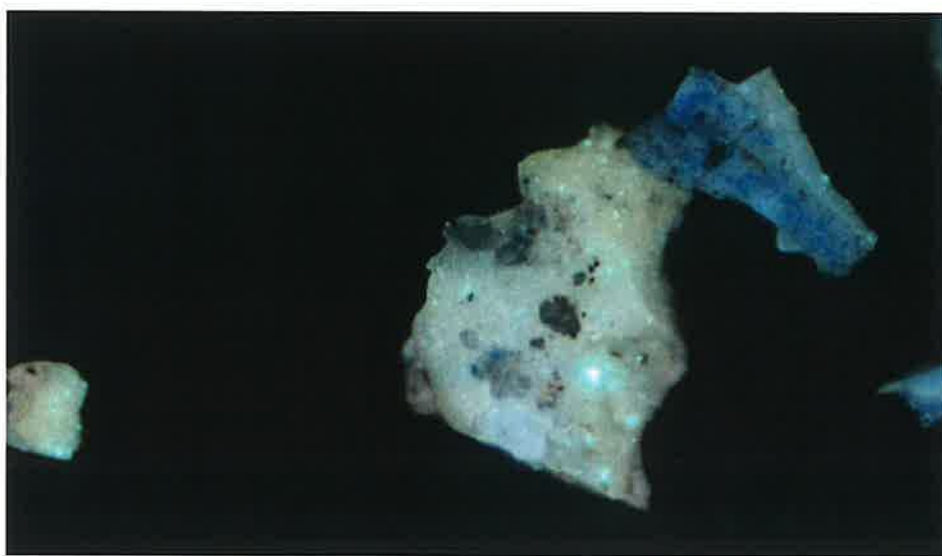
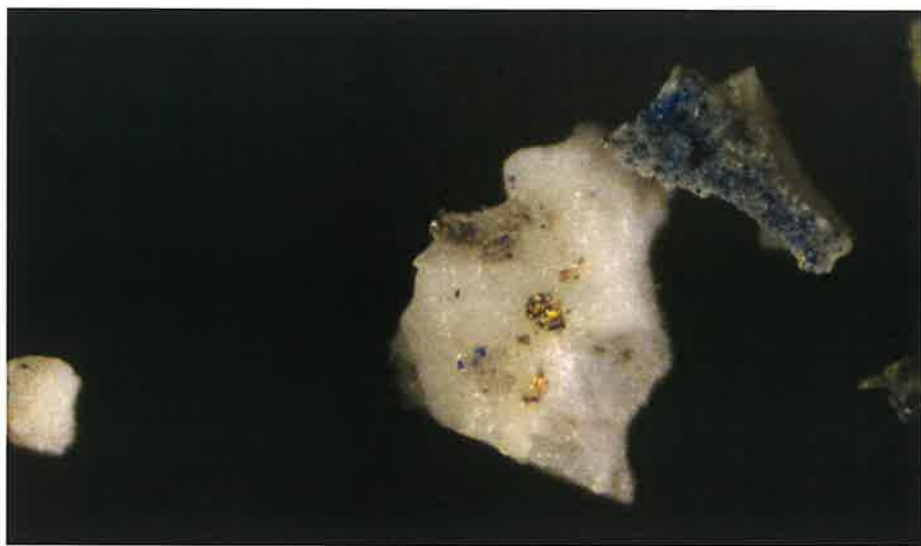

Powiększenie x 80. – w świetle widzialnym i w świetle UV

Makrofotografia. Na powierzchni widoczne ostatnie najmłodsze opracowanie malarskie ciemnoniebieskie, pod którym warstwa jasna z drobinami złotej folii. Złoto mogło -np. stanowić część użycia marmoryzacji lub wykonania wymalowania w technice -np. awanturyny. Stopień destrukcji warstw nie pozwala na jednoznaczną interpretację techniki wykonania tej wtórnej warstwy.

Próbka nr 2 – trzon kolumny

Powiększenie x 200. – w świetle widzialnym i w świetle UV

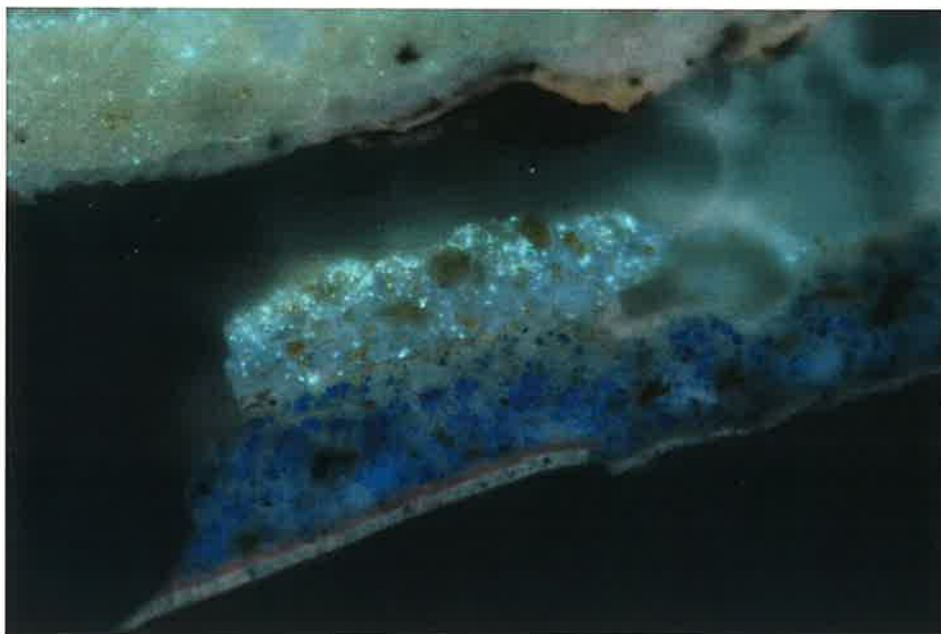
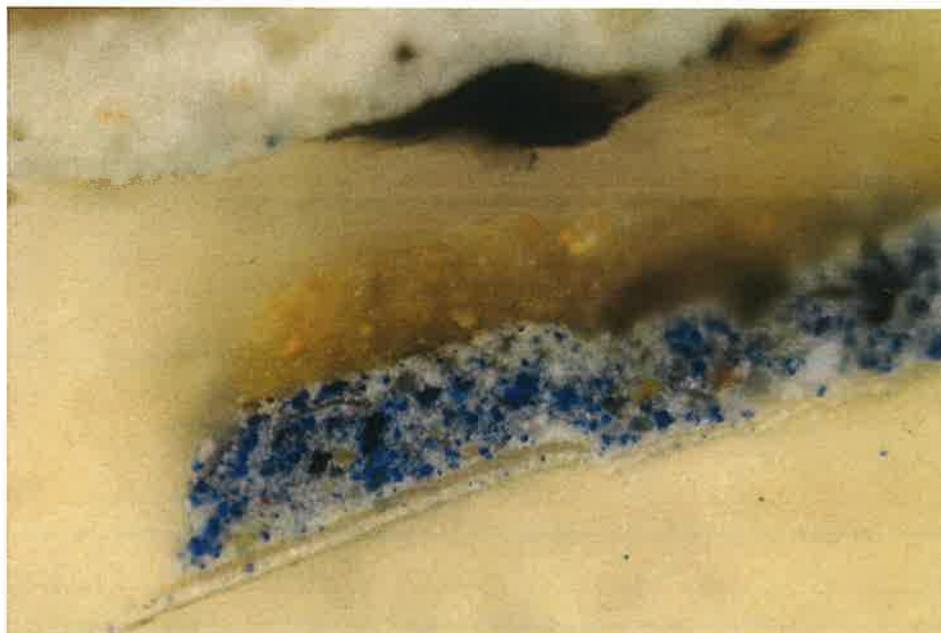
Makrofotografia powierzchni próbki. Po środku widoczny fragment opracowania jasnej (białej) warstwy z zatopionymi w niej drobinami złotej folii. Na niej warstwa ciemnoniebieska.

Próbka nr 3 – trzon kolumny

Powiększenie x 80 w świetle widzialnym i UV.

Przekrój próbki. Widoczna stratygrafia: warstwa czerni z warstwa izolującą (przeklejeniem), warstwa biała, warstwa spoiwa z drobinami złotej folii, warstwa ciemnoniebieska (granatowa), na której cienka warstwa ciemnoniebieska.

Powiększenie x 200 w świetle widzialnym i UV.

Przekrój – stratygrafia jw.

Próbka n 4.- architektura

Powiększenie x 200 w świetle widzialnym i w świetle UV.

Przekrój. Widoczna warstwa pierwotna czarna położona bezpośrednio na drewnie. W świetle UV widoczne jeszcze opracowanie drewna (przeklejenie) warstwą izolującą pod warstwą malarską.

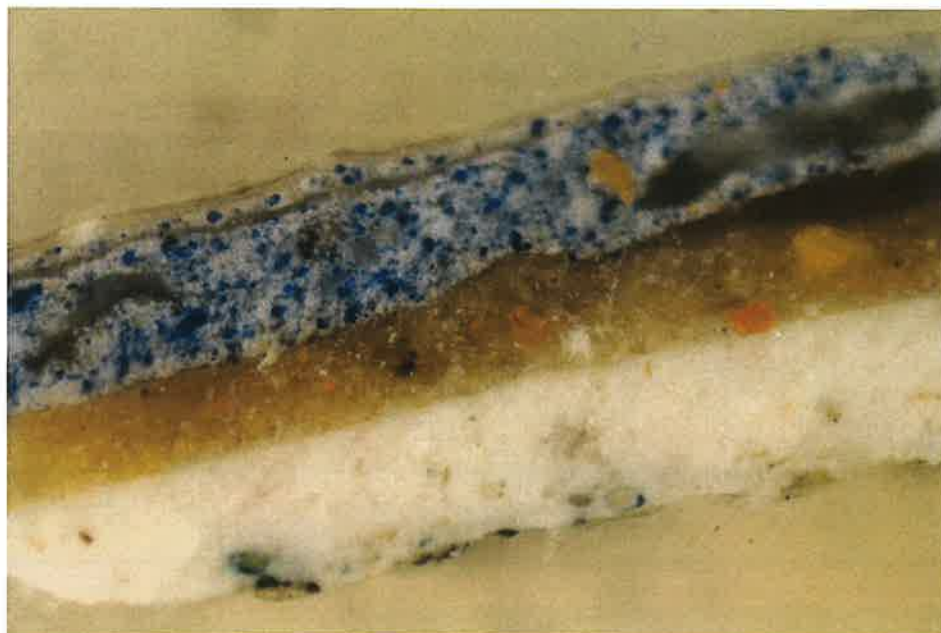

Powiększenie x 400 w świetle widzialnym i UV.

Przekrój. – Jw.

Próbka nr 5 – architektura

Powiększenie x 400 w świetle widzialnym i w świetle UV.

Przekrój próbki. Widoczna stratygrafia: warstwa czarna z warstwą izolującą (przeklejeniem), warstwa biała, warstwa spoiwa z drobinami złotej folii, warstwa ciemnoniebieska i cienka warstwa ciemnoszara.